

MÓRA FERENC ÚTJA 1917—1919.

A dokumentumokat felkutatta, a kommentárt írta: VAJDA LÁSZLÓ

Az első világháborút a jövő történetírása valószínűleg az *újkor* és a *legújabb-kor* határmezsgyéjének fogja tekinteni, mik közt legalábbis oly mély a szakadék, mint volt a *középkor* és az *újkor*, illetve az *ókor* és a *középkor* között. Az első világháború keserű tapasztalatai és gyötrő tanulságai érlelték meg a *polgárság* legjobbjában azt a hitet, hogy az emberiség jövődjéje a *munkásság* kezébe van letéve: az elaggott *liberalizmust* a fiatal *szocializmusnak* kell felváltania. Közéjük tartozott-e Móra? Feleletül e kérdésre — nagyobbára még közkinccsé nem lett dokumentumok bemutatásával — azt az utat próbáljuk megrajzolni, melyet 1917—1919-ig járt be. Érdekes szemügyre venni egyes állomásait, mert világosan mutatják, hogy ő, aki alkatánál fogva egyáltalán nem volt forradalmár, mint lett azzá a progresszióért harcolva — s fényt vetnek arra, hogy a forradalom és a progresszió fogalma ez idő alatt osztálytartalmát tekintve módosult-e nála: átcsapott-e a radikális polgárság ideológiájából a szocialista munkásság ideológiájába?

JÓSLÁSOK

Idegeiben már századunk első éveiben érezte a forradalom közelségét. Legelső idevágó nyilatkozata 1903-ból való. A szerbiai tömeggyilkosság s a magyarországi postarablás szemében annak az erkölcsi fertőnek voít a jele, melyben a hatalmasok fuldokoltak, s annak az anyagi nyomorúságnak, mely a páriákat fojtogatta. Mindkét esemény „intő előjele annak a szörnyű katasztrófának, mely tüzes nyelvét régóta öltögeti már Európa látóhatárán, s előbb-utóbb felégeti a megvéhdedt világot, hogy hamvain újabb, jobb, tisztább világ épüljön fel... Mert ez a dolgok örök rendje, ez a fejlődés mindig erőszakos útja, ez az élet törvénye.” [1]. Feszülten figyelte 1905-ben az orosz forradalom minden rezdülését, s így nyilatkozott a véres eseményekről: „Irtózatossárc, irtózatossá eszközökkel, amely megdöbbsent, de amely mégis a szabadsárc harca a zsarnoksárc ellen.” [2]. 1911-ben szociális nyomorúságainkról írván megállapította, hogy „mentül inkább igyekeznek betemetni a vulkánt, mely idelent a mélységben forrong, annál hamarabb szétveti az ezt a veszni való ősvilágot”. [3]. 1915-ben a magyar „történelmi osztály”, a született urak túlkapásait ostorozta, s kiáltványt intézett azokhoz, akik nem tartoznak a kiáltáságosak rendjéhez: „de ha csak közpolgár vagy, és történelmi név nélkül

szolgálod a hazát, akár véred, akár verejtéked hullásával, akkor szorítsd össze a szád és az öklöd, és készülj arra a világháborúnál is keserűbb és döntőbb háborúra, amely a békekötés után következik el a magyar földön”. [4].

1917.

1917-ben a dolgozók millióinak válla már roskadozott a háború terhei alatt, elégedetlenkedése nőttön nőtt, s egyre gyakrabban és nyíltabban vetették fel a nagy kérdést: miért szenvedje végig a magyarság a háború kálváriájának minden stációját? Az uralmon levők erőfeszítése arra irányult, hogy e válságos pillanatokban eltereljék a tömegek figyelmét a politikáról, mert a vég-sőkig elkeseredett emberek politikai akciója egykönnyen a vesztüket okozhatta volna. Móra azonban arra a háború után megvívandó még keserűbb és döntőbb háborúra akarván fölfegyverezni a rászedetteket és kijátszottakat, e jel-szót kiáltotta fülükbe:

POLITIZÁLNI: KELL! [5]

Valamelyik haza-bölcse tegnap azt kurjantotta bele a Rakovszky beszéd-jébe, hogy kenyér kell a népnek, nem politika. Ez a kurjantás benne volt a Tisza István beszédjében is, igazában nem is volt benne egyéb. Azt mondta, ő nála jobban senki sem ismeri a magyar népet, s ő tudja, hogy a magyar népnek nem választójog kell, az arról nem is álmodik, csak a demagógok beszélnek róla.

Meg kell állapítanunk, hogy ezek a kurjantások nem voltak minden igaz-ság nélkül. A magyar népet mi is ismerjük, bár dominiumunk lényegesen ki-sebb, mint a Tisza Istváné, s mindössze erre az íróasztalra szorítkozik, ame-lyen kanászok és béresek nélkül szántunk-vetünk a papírmézőkre az aratás minden reménye nélkül, — s a magyar népet mi is úgy ismerjük, hogy az eddig nem volt hajlandó forradalmat csinálni a választójogért, s hamarosan talán nem is lesz hajlandó. Sok a sürgősebb kívánni valója, különösen most, mikor adni valója már nem is igen van. A puszta élete, a kenyere, a malaca legelője, s talán a pipadohánya is kívánatosabb neki, mint az a választói jog, amin annyit összemarakszanak a nagy urak, — igaz, hogy egyiküknek se törik bele csontjuk. Neki nem fontos a választói jog, mert nem tudja, micsoda az. Nem tudja, hogy az élet, a kenyér, a legelő, a pipadohány mind benne van a vá-lasztói jogban. Ő csak annyit tud, hogy azért minden öt esztendőben lehet kapni öt pengőt vagy ötvenet vagy ötszázat, meg egy tányér birkapaprikást, meg egy pohárból lehet inni a nagyságos úrral, akit az isten éltesen, akárki-nek hívják. Egy fene az úgyis, mind leszállítja az adót, mikor a hordó tete-jéről beszél, és mind fölemeli, mikor megjön a parancsolat Bécsből.

A mi népünknek ennyi az egész politikai iskolázottsága — és nemcsak a köznépé ilyen. Az intelligens emberben talán még több van, aki nem él a választói jogával, és az az egyetlen politikai krédója, hogy: ne politizáljunk. Maga a sajtó is annyit hangoztatta ezt, hogy szállóigévé lett, és a sajtó jó-hiszemű volt, és mikor a vezércikkírók ezt a tanácsot adták, különösen jó hazafiaknak és mély gondolkozóknak érezték magukat. Csak úgy, mint az a történetprofesszor, aki azt láttatta be a gyerekekkel az iskolában, hogy a ma-gyarságnak a politizálás a megölő nyavalyája.

Nem igaz, a magyarságnak éppen az a baja, hogy nem politikus nemzet, és mindeddig nem értette meg, hogy minden polgár élete a politikán fordul meg. Nem azon, hogy milyen szorgalmasan túrja a földet, hogy tudja gyűjteni a vagyont, hanem azon, hogy milyen politikával kormányozzák az országot. Hiába mondja, hogy ő nem törődik a politikával, és oktalannul is mondja: mert a politika törődik ő vele, és megtalálja, amikor szüksége van rá, és lefoglalja a vagyonát az ő megkérdezése nélkül, és — végelemzésben a háború sem egyéb, mint politika — elveszi az életét. Az is kiszolgáltatottja ugyan, aki törődik vele, de ha mindenki törödnék, ha mindenkinek fontos volna az, hogy ki beszél, és mit beszél az ő nevében, mint nemzet és haza nevében, akkor kiderülne, hogy az országoknak nincs végzetük, az országoknak csak jó vagy rossz politikájuk van. Némelyik ország még ennyire sincs, némelyik országnak politikája sincs, csak politikusai vannak.

Móra nem csupán ösztönzött és noszogatót a politizálásra, hanem a maga jövőbe vetett hitével biztatta is azokat, kik akkor tették volna első lépéseiket a közélet csuszamlós talaján, hogy erőfeszítésük megtermi majd a gyümölcsét.

AZ ELPUSZTÍTHATATLAN ÉLET [6]

Friss, vad szelek, e láthatatlan óriás-fiúk még hófelhőket kergettek az égen, és idelelt az emberek azt mondják: még tél van, — de túl a Tiszán, a liget járatlan útjainak mentében a hófoltos földből már ütögetik ki mosolygó fejüket a százszorszépek és pirosodnak a fák a rügyek, mint tavaly ilyenkor, és száz és ezer esztendővel ezelőtt. A természet nagyszerű erői nem vesznek tudomást arról, hogy az ember arra használja föl leghatalmasabb adományát, az észet, miképp lehet mentül több életet elpusztítani. A természet, melyet tudat és értelem nélkül valónak mondanak, isteni közömbösséggel tér napirendre az emberi örületek felett, és a tavasz csudáival az élet nagyságára és halhatatlanságára figyelmeztet bennünket, százszorszépek és zöld fűszálak és piros rügyek szelíd gúnyával. Az élet megmaradásának, az élet forrásai örökkévalóságának törvénye válaszol mindenkinek érthetően az emberek ostobaságára és gonoszságára:

— Hiába irtjátok egymást, ti szegény férgecskéek, dús kalászban, buja virágban, hatalmas erdőkben és új emberekben csak egyre visszatér az elpusztíthatatlan élet.

Az ember esze, mely riadtan fordul el azoktól a borzalmaktól, melyekből a hadi dicsőség összetevődik, az ember szíve, mely soha se tud annyira elfásulni, hogy fájdalom ne vonaglana rajta végig még a vademberekért is, akiket a fehér ember a maga földrészére hurcolt meghalni, — egy pillanatra megnyugszik a tavasz tanításán az élet halhatatlanságáról. Lesznek, lesznek új kertegek, új erdők, új búzamezők, s el fog jönni az új nemzedék, mely a borzalom és oktalanság világa fölé újat épít.

A háború ekéje a halálnak három esztendő óta tartó tavaszán az egész világot teleszántotta mély sírbarázdákkal, és e barázdákat behintette embergarmadékkal. Mindegyik kedves volt valakinek, a remények és örömök drága kelyhe, mindegyikért szív vonaglott, mikor elment, és szempár öntötte sós patakjait valahol. Mint az elvetett magok és szemek hevernek e hajdani emberek a történelem vágta nagy barázdákban. Lehetséges-e, hogy e véres és tépett

embertermés és történelemtermés ne jöjjön ki? Minden nemzet harci költői a maguk hőseinek halhatatlanságát zengik most, s az e fajta halhatatlanság nem is fog elmaradni az elrothadó millióktól. Élni fog egy-két emberöltőig az emlékművekben, és végre bebalzsamozódik a könyvtárak kriptáiban. De ezzel a halhatatlansággal és ezzel az aratással nem lehet kibékülni, a világ tömegsírjaiból egészen más életnek kell kizsendülni. Új életnek, új társadalomnak, az emberi dolgok egészen új és mássá vált rendjének, a világ nagy békéjének, amiről évezredek óta álmodik már az emberiség. Csak így lesz egy kicsit is arányban a háború azzal a mérhetetlen boldogtalansággal és szenvedéssel — ezután még több lesz, mondja Konrád báró — amit eddig szerzett az emberiségnek ez a senkitől meg nem értett küzdelem. Még eddig egy hajszálnyi ellenérték nélkül.

Jellemző, hogy az az író, aki egészen 1913-ig gyanakvó, sőt ellenséges szemmel figyelte a munkások pártjának, a szociáldemokrata pártnak „internacionális” jellegű tevékenységét, most, látva a polgári pártok meghunyászkodását és tehetetlenségét, egyedül az „internacionális” szervezetségű szociáldemokráciába vetette bizalmát. Úgy látta, hogy csak ennek az ereje képes megállítani a háború véres lavináját, s a Stockholmban nemzetközi kongresszusra összeülő munkásvezérek békeszándékának és béketörökvésének a harsonnájára szegődött; pellengérré állította, és felelősségre vonta azokat, akik Bokányi Dezső és Weltner Jakab nevéből faragott anagrammával Jakobokányoknak, majd Jakoboknak gúnyolták a szocialistákat.

A JAKABOK [7]

Az utolsó Jakobok, akikkel a történelem foglalkozott, a Stuartok voltak, ez ostoba és kártékony koronás férfiak, akiknek csak azért lehetett megbocsátani, hogy valaha léteztek, mert Macaulay írt róluk történelmet. Az újság szerény munkása, akire ma került a robot sora a hasáb teleírásában, természetesen nem történelmet ír, csak széljegyzetet a naphoz, és alázatosan kéri az olvasó bocsánatát, aki esetleg rossz néven veszi, hogy íme, most igen egyszerű Jakobok kerültek a homlokterbe. Mindenféle stockholmi Jakobok, akik nemcsak a góthai almanachban nem lelhetők föl, de nem tud róluk nemzeti jelesünk lexikona sem, a néhai Sturm szerkesztő úrról nevezett országgyűlési almanach.

Ez bizony furcsa, hogy a Jakobok, akiket néhány évvel ezelőtt Jakobokányiknak is nevezett a magyar sajtó elmésebb fele, így befurakodtak mindenüvé. Nemcsak Stockholmba tolakodtak be, és nemcsak királyi és császári udvarokba, mert azt még meg lehet érteni ezekben a szeles időkben, amelyek igen gorombán akaszzkodnak a legmagasabb fák üstökébe is, — ám a Jakobok már betörték a magyar polgári társadalom lelkének salva guardiájába is. Hiába nem akarsz róluk tudni, minduntalan elibéd kerülnek Weltner úr, Adler úr, Goldenberg úr, Smyrnov úr, és mindeme stockholmi Jakobok munkája jobban érdekel, mint a kegyelmes és kegyetlen uraké, akiknek neveit esztendők óta megszoktad, és megtanultad az újságodban. Akarod, nem akarod, ők csinálják immár a napok történetét, és abban a te sorsodat és az unokádét is, és ők a pólusai a tengelynek, amely körül világod forog minden kancellárjaival és hadvezéreivel egyetemben.

Sok mindent nem tudunk persze még abban a mély és vértől izmos kútban, amelybe három évvel ezelőtt belerekentettünk; mint József testvérei által, — de hajnallik már annyira, hogy egyet-mást megsejtsünk a felettünk történőkből. Ha a kancellár meg fog bukeni — pedig a béke útjából előbb-utóbb félre kell állnia az utolsónak is azon államférfiak közül, akik a háború bölcsőjét ringatták — bizony, a németországi Jakabok buktatják őt meg, akik mint az emberiség képviselői váltottak testvércsókot Stockholmban az oroszországi Jakabokkal. És a franciaországi parlamentben is, az olaszban is a Jakabok torkolásszák a háborúnak a világot átgyűrűző undok sárkányát, és torkolásszák a magyar parlamentben is, — ha a karok és rendek adtak volna nekik helyet maguk közt. De a Jakabok rendjének, régi kifejezéssel a negyedik rendnek, nem jutott hely a magyar parlamentben. A szocializmust már minden ország rég recipiálta, mikor nálunk még mindig tolonc gyanánt bántak vele, ujlenyomatot vettek róla, és homlokára égették a hazátlan bitangság betűit. A hivatalos hatalom üldözte, a polgári közvélemény kinevette. S ennek köszönheti ma a háború keresztjén vérző magyar polgárság, hogy míg minden ország parlamentjében egyre harsogóbb szóval követelik a békét, a magyar parlamentben halkán is alig mernek róla beszélni.

A bűnhődés korszaka már itt van, el kell jönni a jóvátételnek is. A polgárságnak nem szabad elfelejtenie, hogy diplomata fraktkban csinálták a háborút, munkászubonyban a békét. S a hála nemcsak kötelesség, hanem okosság is ebben az esetben.

*

A polgári radikálisok — s Móra 1917-ben már ezek nevében szólt — fölismerték, hogy a szervezett munkásság az egyetlen olyan politikai erő, mely megfékezheti a militarizmust, kiharcolhatja a demokráciát, s minthogy programjuknak a szociáldemokratákéval több közös pontja volt, ameddig lehetett, velük haladtak együtt.

1918.

Az antanthatalmak már 1917-ben biztosra vették a maguk győzelmét, s ezért a központi hatalmak — a Monarchia és Németország — békekísérleteire nem is reagáltak. Ezek akkor már minden oldalról körül voltak zárva, élelmszer- és hadianyagellátásuk napról napra romlott, a frontkatonaság harci kedvét ugyancsak megcsökkentette az esztelen véráldozat, a frontmögötti polgárság békevágyát viszont az elviselhetetlen nyomor élesztette. A Monarchia és Németország diplomatái eleve tudhatták, hogy azoknak az engedményeknek az árán, melyekre hajlandók voltak, most már nem vásárolhatják meg a békét; s csak azért próbálkoztak, hogy elhárítsák magukról a háború miatt rájuk súlyosodó felelősséget, s lecsillapítsák a háború miatt lázongó tömegszenvédeleyt.

A tömegszenvédeley pedig nöttön-nőtt. 1918-ban már nem kellett politikázásra biztatni a magyarságot. Politizált itt most mindenki, akinek szívéig nyilalt a háború ütötte seb: a békéért könyörgött, kiáltott, követelődött. A szociáldemokrata munkásság s a radikális polgárság szószólói a pacifizmus zászlaját lobogtatták, s a militarizmus bástyáit ostromolták. Kárhoztatták a királyt, az osztrák- és németbarát politikusokat, élükön Tisza Istvánt; Auszt-

riát, Németországot okolták ezért, amiért a tönk szélére jutottunk, és Oroszország példáján lelkesülve a forradalom magvait hintették el a gyökeres változásra szomjazó lelkekben.

Móra a háború kitörésének pillanatától kezdve a pacifizmust hirdette vezércikkeiben. Úgy, ahogy éppen lehetősége volt rá. Kezdetben inkább a militarizmus áldozatainak érzékenyítő bemutatásával, azután ezek hóhérai-nak vérlázító jellemzésével. 1915–1916-ban az antant, 1917–1918-ban a központi hatalmak világégést szító politikusainak rontott neki. Pacifizmusának sajátos színt ad az, hogy elvi alapon vont a kétségbe ezeknek a nép vezetésére való jogosultságát, azzal vádolva őket, hogy lépten-nyomon a felelősségüket hangoztatták, a felelősségrevonás alól ellenben következetesen kibújtak. Nem passzív, siránkozó, hanem aktív, cselekvésre ingerlő pacifizmus ez. Elképzelhető, hogy mily lázító hatása volt Móra alább következő vezércikkének akkor, mikor a Monarchia és Németország háborús politikusai pilátusként mosták kezüket mindazért, ami történt.

AZ ISTEN FELELŐSSÉGE [8]

Ha mi blaszfémia találatódik ebben a kijelentésben, ezért ne minket tessék kérdőre vonni, mi sokkal istenfélőbb emberek vagyunk, semhogy a fölséges úristent okoznánk a háborúért. Nekünk határozottan más véleményünk van a dologról, de nem merjük kimondani. A kitűnő Michaelis ugyan már nem birodalmi kancellár, csak porosz tartományi főnök, de még mindig igen jó összeköttetésekkel rendelkezik ahhoz, hogy többet tudjon a háború gazdaságáról, mint mi, alázatos misera plebs tudunk. S ha ő egyszer azt mondja — lásd néhány hasábbal beljebb — hogy a németek is bűnösök ugyan a háború földidézésében, de az egész mégis csak az Isten akarátára vezethető vissza, az akkor bizonyosan úgy is van. Ahhoz a rendkívül elmés indokoláshoz, hogy az Isten ezzel akarta az idealizmust felvirágoztatni a realizmusba süllyedt emberiségben, mintha mégis férne némi szó. Legalább annyit szabad legyen megjegyezniünk, hogy ha a jó Istennek ez volt a célja, akkor a jó Isten — hogy is mondjuk? — nem tanúsított elég előrelátást, vagy a mennyei idealizmus egészen más, mint a földi. Mert mi gyarló emberek igazán nem láttunk eddig idealizmust abban, hogy az emberiség egyik fele agyonverje a másikat, hogy a Daimler-cégek megcsalják az államot, hogy akik nem csálnak és nem uzsoráskodnak, azoknak a szájából kivegyék az utolsó falatot, s hogy a haramiasság és gyilkosság divatba jöjjön világszerte. Mi még eddig absolute nem láttuk azt, hogy a háború javította volna az erkölcsöket, de azért tisztelettel meghajlunk Michaelis előtt, úgyis mint kancellár, úgyis, mint történetfilozóf előtt, és megnyugszunk benne, hogy egyedül az Isten felelős a háborúért, senki más. Úgy sejtjük, a vége úgyis csak ez lesz a dolognak, mert még eddig senki se jelentkezett a kortársak közül, hogy de igenis ő csinálta, hanem mind azon istenkedett, hogy a másik csinálta a háborút. Hát a jó istenben kiegyezhetünk, központiak és ántántosak, az nem fog tiltakozni, hiszen sajtóirodája sincs szegénynek, és — tudunkkal — tényleg annyira kerüli a külpolitikába való avatkozást, hogy ahol két diplomata együtt van, ott az úristen biztosan nincs jelen.

Bármennyire elfogadjuk is azonban a kitűnő Michaelisnek az isteni felelősségről szóló tanát, amelynek az a jó tulajdonsága is megvan, hogy igen

könnyen érthető, és semmi különösebb elmei felkészültséget nem kíván, mégis, bocsássa meg az Isten és Michaelis, szeretnénk végre egy embert is látni; aki véget vetne már a háborúnak, mint az idealizmus elemi, közép- és főiskolájának. E nagyszerű erkölcsi intézmény négy esztendő alatt megevett tíz tucat államférfit és hadvezért, nem mind tucatférfiakat, még Michaelisnél nagyobb embereket is; több zsenit és reputációt fogyasztott el, mint azelőtt száz év, anélkül, hogy csak egyetlen egyet is produkált volna, aki a háborút tudta volna elfogyasztani. Közülük a legnagyobbak sem urai, csak eszközei tudtak lenni ennek a részeg viharoknak, amely a vízőzönnél rémítőbben söpri végig a földet. A vér ma holnap a magasabb hegyeket is negyven könyöknyivel felülhaladja, — de még mindig se híre, se nyoma az Isten emberének, aki ácsolná a bárkát.

1918-ban Tisza István és Károlyi Mihály csatájától visszhangzott a parlament. A háború és béke kérdéséről vitatkoztak, s a militarista Tisza hazaárulónak kiáltotta ki a pacifista Károlyit, a pacifista Károlyi meg országvesztőnek cégérezte a militarista Tiszát. Móra, aki már 1914 előtt belátta, hogy nem a függetlenségek „nemzeti”, hanem a szociáldemokraták és radikálisok „társadalmi” kérdésének a megoldatlansága a mi legfőbb bajunk, ironiával szemlélte ugyan a mánások közt a hazafiság miatt kitört háborúsdit, mert tudta, hogy az ő szótárukban ez a saját érdekeik álcázására szolgáló fogalom, mégis a „renegát” Károlyi Mihályt a haladás útegyengetőjének hitte.

HAZAFISÁG [9]

Sietünk kijelenteni, hogy ez a téma nem a mi témánk. Mi a hazafiságról nem igen szoktunk írni és beszélni. Megvalljuk őszintén: nem érzünk hozzá elég erőt magunkban. Még tovább megyünk az igazmondásban, kockáztatván ezzel a hazafiatlanság látszatát: nem vagyunk egészen tisztában a hazafiság fogalmával. Definálni talán még tudnánk, noha régen volt, amikor a parainezissel megkeserítették fiatal életünket, de in concreto megmondani, ki a hazafi, ki nem: erre már nem mernénk vállalkozni. Mert az ember nemcsak az iskolát járja ki, hanem az életet is, s nemcsak retorikát tanul, hanem történelmet is — s olyan sokféle hazafisággal ösmerkedik meg, hogy ha az egyik az, akkor a másik bizonyosan nem az. Károlyi Mihály hazaáruló, azt már tudjuk — de az lesz-e mindig? Mert hiszen Rákóczi Ferencet is a magyar országgyűlés mondta ki egyszer hazaárulónak, sőt az ártatlan Kazinczy Ferenc kétszer is szerepelt hazaáruló gyanánt. Először a bécsi kéz sütötte rá a bélyeget, mert Martinovicssal barátkozott, — tetszik tudni, az is hazaáruló volt — aztán pedig egy-két vármegye írt föl ellene a diétához, hogy ne hagyják szabadon járni, mert újításaival csúffá teszi a magyar nyelvet...

Hát ilyen furcsa dolog lévén a hazafiság, mi nem nyúlunk hozzá, hanem megnyugszunk az okosok ítéletében, hogy Károlyi Mihály hazaáruló, mert nem azt akarja, amit Tisza István, ellenben Hámosi László úr jó hazafi, mert soha se mondott még ellent Tisza Istvánnak. Mi vidéki együgyűségünkben mindenben megnyugszunk, ellenben a nemzeti csillagok a magyar parlamenti firmamentumon már hónapok óta a hazafiság kérdése körül forognak. Ráfogás, hogy Tisza István a maga fajtája osztályérdekét félti a választójojtól. Nem, ő az egész „történelmi magyarságot” félti. Erről a történelmi magyarságról

megint nagyon nehéz megmondani, hogy micsoda, de körülbelül azokat kell alatta érteni, akiknek már az ősei is adhatták-vehették az országot. Például ha Trencsényi Csák Máténak az ivadéakai még élnének, aki haramia módra összerabolta az országnak egyharmadát, azok hozzátartoznának a történelmi magyarsághoz. Ellenben az a tót paraszt, aki éppoly türelmesen szántja a kösziklát a Javorinán, mint az ősapja szántotta Szent István idejében, az nem tartozik a történelmi magyarsághoz, mert — kása nem étel, tót nem ember.

Egy kissé pórias érv persze, de egyebet nem igen tud Tisza István gróf úr se. Vázsonyi ma azt mondta a parlamentben — ő is többízben volt hazaáruló, tehát most már teljes rutinnal dolgozik ezen a téren —, hogy a hősi halált halt oláh katona is jó magyar volt, ha nem tudott is magyarul. Mi ebben nem vagyunk egészen bizonyosak, mert nem tudjuk, a maga jószántából halt-e hősi halált az oláh polgárság a magyar hazáért, pedig a mai értelemben vett hazafiságnak talán ez a kritériuma, — azonban nem a mi véleményünk itt a fontos. Az a fontos, hogy Tisza szerint igazán jó magyar, aki jogot érdemel, csak az lehet, aki tud magyarul.

Am ha úgy van, nem kellene-e a választójogot elvenni a magyar arisztokráciának ama kitűnőségeitől, akik vagy valóban semmit sem tudnak, vagy csak ökögnek-bakognak magyarul, mikor nagyon muszáj nekik? Éppen ma emlegették nagy kéredezéssel a Házban, hogy Schönbörn gróf úr, a munkapárt erős oszlopja, Tisza legkedvesebb szárnysegéde, már levelet is tud írni magyarul. Nem régen még nem tudott. Rákóczi fejedelmünk egykori uradalmainak hatalmas ura, boldogtalan rutének földjének kiskirálya talán annyit sem tudott magyarul, mint az utolsó bérese. Mi jogon lett ez az úr, a polgártársai tízezreinek verejtékéből dúskálkodó indigena, magyar törvényhozó? Ő, akinek ősei a magyarság ellenségei voltak, lehet jó hazafi, de a rutén paraszt, akinek az ősei Rákóczi katonái voltak, s aki csak azért nem maradt meg ősei nyomdokában, mert mesterségesen elidegenítették tőlünk azok, akik Rákócziából hazaárulót csináltak, — az nem jó hazafi?

Hát ilyen nehéz találós mese a hazafiság. Azért nem nyúlunk mi hozzá, mert csak a nagy urak értenek ma ahhoz Magyarország.

Móra korántsem elméleti megfontolásból, hanem gyakorlati tapasztalatból, nem iskolás tantételektől, hanem józan esztől vezérelve eleve gyűlölettel tekintett mindennemű bárói, grófi és hercegi honmentő kísérletre. Így bizonyos resentment-tel is viseltetett a Tisza István irányát helytelenítő Károlyi Mihállyal szemben, mert azt a gyanúját csak nem altathatta el, hogy a Tisza—Károlyi perben voltaképpen főuraink két érdekcsoportjának a harca robbant ki. Legalábbis erre lehet következtetni abból a vezércikkéből, melyet akkor írt, mikor a Tisza—Károlyi párbaj már befejezettnek volt tekinthető, s a Tisza kezéből a Károlyiéra siklott át a hatalom. Különös hangsúllyal figyelmeztette a győzőt, hogy ebben az országban többé nem lehet a politika úri huncutság.

A TANTUSZ [10]

Mit tesz hinni? Hinni annyit tesz, mint igaznak tartani, amit más mond, mégpedig azért, mert ő mondja. Biz, ez csak a katekizmus definíciója, nem a corpus jurisé, de a hit fogalmának éppen ez a szerencséje. Ha csak a corpus jurisban volna benne, senki se tudná, mit tesz hinni. A felelősséget például.

eleget emlégeti a corpus juris, ebben az országban még sem tudja az ördög se, mit tesz az, hogy valaki „felelős”.

Azaz, hogy a dolog mégsem egészen így van. A kanász felelős a malacért, amit rábízta, s ha a malacot baj éri, a kanászt számadásra vonják. Lovakért, ökrökért szintén helyt kell állni azoknak, akik felelősséget vállaltak értük. Az emberekért való felelősséget már nem veszik ilyen szigorúan. Az országért való felelősség pedig egészen semmi. Az az a jancsibankó, tanusz, amiről most elmélkedünk.

Vegyünk egy úgynevezett konkrét esetet, a háborút. Ez a leggyönyörűbb konkrét eset, amit el lehet képzelni. És vegyünk egy felelős államférfit, például Tisza Istvánt, aki megint a legfelelősebb államférfi, akit el lehet képzelni. Ha összeszednénk a parlamenti naplókából, hogy mi mindenért hányszor váltotta magát felelősnek, felelős államférfias kijelentéseiből akkora nyakláncot lehetne fűzni, hogy elég lenne mindazoknak, akik a csóvát beledugták a világ házába, — akárkik voltak és akárhányan voltak. Tisza mint felelős államférfi jelentette ki, hogy lemegyünk patrul gyanánt csendet csinálni a szerb csárdába, és ezzel készen is leszünk.

Tiszának, mint felelős államférfinak kellett elhinnünk, hogy az országból egy akácfát sem fogunk elveszteni. Tisza mint felelős államférfi vállalt kezességet a háború váltójáért. Tisza ebben az országban mindenkinek felelős és mindenért, a királynak és a hadiárvának, a vak katonák szeméért és a tömegsírokért, a tegnap rettenetességeiért és a holnap nyomoráért. Felelős azoknak, akik csúsztak-másztak körülötte, és fantasztikusan hittek benne, és felelős azoknak, akikbe belefojtotta a szót, hogy nem hisznek benne. Nem mi mondjuk, hogy mindenért ő felel: a törvény mondja, és ő maga mondja napjában háromszor. Valahányszor veszedelmet sejtett a nemzet, valahányszor eljajdította magát, és segítségért kiáltott, mindig Tisza verte a mellét: vállalom a felelősséget mindenért.

... Most pedig, hogy beesteledett nekünk, és meg van vetve az ágyunk, Tisza István odaáll a fejünkhöz, és elmondja felettünk az áment: no, Károlyi Miska, belátom, hogy a háborút elvesztettük, ezt a játszmát te nyerted meg, keverhetjük újra a paklit, ki lesz az osztó? A Nemzeti Kaszinó grófjai között ez bizonyára így szokás, szépen is van így, de a kis késit neki, mi nem vagyunk tagjai a Nemzeti Kaszinónak, mi egynehány millióan egészen közönséges munkásemberek vagyunk, ki a kezünkkel, ki a fejünkkel, parasztok, iparosok, boltosok, közszolgák, lótot-futó, zsírért ácsorgó, cipőjegyért tülekvő plebejusok, akik egész életünkben megszoktuk a felelősséget, — hát most már szeretnénk tudni, hogy hová lett az a négy esztendőn keresztül hangoztatott államférfiúi felelősség?

Ezt pedig nem azért kérdezzük, mintha azt várnánk, hogy most előálljon Tisza István, és kijelentse, hogy szánja-bánja bűnét, tessék őt kerékebe törni. Ez ugyan római póz volna, és Tisza szereti a divatból kiment pózokat, de ezt mégsem fogja megtenni Tisza István. Mert ő kötelességének tartja megmenteni magát a jövőendő magyarság számára, amely, ez szent hite neki, nem tudna önála nélkül megélni. Meg vagyunk azonban róla győződve, hogy minden államférfi ezt gondolja magáról, még Léva Pool Lajos báró is, s azt is megengedjük, hogy más államférfi is csak olyan hidegvérrel konstatálta volna a háborúja elvesztését, mint Tisza István. Más az, amiért fölvetjük most a felelősség kérdését. Ezek a napok, amelyek most térdre kényszerítettek ben-

nünket, ha lehet, hasonlíthatatlanul felelősségteljesebbek minden eddig valóknál. Most még a jövődönél is több forog kockán: itt a szorosan vett máról van szó, a mi földünkről, a tulajdon rongyos biztonságunkról. Minden, ami még megmaradt, néhány ember felelősségének kockáján forog. Azért szeretnénk tudni, mi ennek a jancsibankónak az ércfedezete. Állásával, vagyonával, szabadságával, fejével felel-e az, aki felelős a törvény és saját vallomása szerint, vagy a felelősség továbbra is csak az a reális érték nélkül való tantusz, ami eddig volt?

Móra Károlyi Mihályról formált ítéletének ingadozásából — bízott is benne, mert másnak látszott, mint a többi gróf, meg nem is, mert gróf volt — világosan kiolvasható tanácstalansága: nem tudta eldönteni, vajon megfelelhet-e a reá váró feladatnak, vagy nem?

Károlyi Mihály a pacifizmus és a demokratizmus jelszavával abroncsolta össze a maga pártját, a polgári radikális pártot és a szociáldemokrata pártot. Persze, ez az abroncs csak ideig óráig volt elég erős ahhoz, hogy együttműködésre kényszerítse őket. A békére ugyan egyformán vágytak, de a népuralmat különbözőképpen értelmezték. Mégis más-más érdektől vezérelve ugyan, de szövetkeztek, hogy egyesült erővel szálljanak szembe a bolsevizmus „fenyegető rémével”. E három párt megbízottai Károlyi Mihály vezetésével október 23-án éjszaka létrehozták az országos Nemzeti Tanácsot. E szerv Ausztriától s Németországtól függetlenül külön béke megkötését követelte, s látszatra a közelebből meg nem határozot népuralomért szállt síkra, valójában azonban a küszöbön álló forradalom megakadályozásán fáradozott.

*

Az országos Nemzeti Tanács megalakulásával körülbelül egy időben, hol néhány nappal előtte, hol pedig utána — létrejöttek a helyi „nemzeti tanács”-ok is. Ezeknek a vezérkara, éppúgy, mint az országos Nemzeti Tanácsé, természetesen együtt volt már jóval azelőtt, hogy a nyilvánosság elé lépett. Azokból a haladónak ismert elemekből toborzódott, kiknek közreműködése e történelmi napokban nélkülözhetetlennek látszott.

A szegedi Nemzeti Tanács primum movensének Hollós József dr. tekinthető, aki „a szegedi radikális mozgalmaknak éveken át szinte tábortalan vezére” volt. Ő már október közepe tájt meghányta-vetette néhány barátjával a politikai helyzetet, s okt. 19-re értekezletre hívta meg a helybeli Károlyi-párt vezetőségét, a helybeli szociáldemokrata párt megbízottait, a radikális párt országos végrehajtó bizottságának szegedi tagjait és a sajtó képviselőit. A Károlyi-párt részéről Almássy Endre, a szociáldemokraták részéről Fürtös Sándor titkár 8–10 taggal, a radikálisok részéről Hollós József dr-on kívül Juhász Gyula és Móra Ferenc, a sajtó részéről pedig Sipos István, Ligeti Jenő és Pásztor József jöttek el. Abban egyeztek meg, hogy a közelgő forradalom kitörésével járó nagy megrázkódtatások elkerülésére a Nemzeti Tanácsot már most meg kell szervezni. Hollós József katona létére nem vállalhatta el az elnöki tisztelet, s maga helyett Móra Ferencet vagy Juhász Gyulát ajánlotta. Móra Ferenc kijelentette, hogy „minden erejével szolgálni fogja a küszöbön levő forradalmat, amelyért eddig is exponálta magát lapjával együtt, forradalmi vezérnek azonban alkalmasabb ember kell mint ő, kevésbé passzív, kevésbé skrupulózus, és sokkal jobban ráérő ember.” Juhász Gyula szintén

kitért a megbízatás elől. A második összejövetelt október 21-én tartották. Ezen az előbbieken kívül a Károlyi-párti Becsey Károly dr. s a radikális párti Schweiger Miksa is megjelent, és itt határozták el, hogy a legközelebbi ülésükön a három párt három-három tagjából megalakítják a szegedi Nemzeti Tanácsot, mely zárt ajtók mögött fogja folytatni megbeszéléseit, mert a nyilvános szereplés könnyen bajba sodorhatná a szövetezés résztvevőit, ha a várt forradalom kudarcba fulladna. Október 22-én azután formálisan is megalakult Szegeden a Nemzeti Tanács. Tagjai a következők voltak: Hollós József dr., Juhász Gyula, Móra Ferenc a radikális pártból; Becsey Károly dr., Almássy Endre, Pap Róbert dr. a Károlyi-pártból; Fürtös Sándor, Nemes Lajos, Szabó János a szociáldemokrata pártból. „Elnökül Becsey Károly dr.-t választották meg, és kezadással fogadtak egymásnak hűséget és a közös céloktól való eltántoríthatatlanságot, amelyek a békére és a demokratikus átalakulásra vonatkoznak.” [11].

Tíz napon át (október 21–31-ig) a föld alá rejtezetten fejtették ki tevékenységüket a tagok. A szegediek tudták ugyan, hogy itt is van már Nemzeti Tanács, mert hiszen érezhető volt működésének a hatása, de hogy kik vannak benne, arról sejtelmük sem volt. Első nagyszabású kezdeményezésének az a népgyűlés tekinthető, melyet a szociáldemokrata párttal hívatott össze október 27-re. „Délután három órakor a komor őszi időben elég impozánsan, de izzó hangulat nélkül folyt le a népgyűlés, amelytől a polgári elemek jóformán teljesen távoltartották magukat, még a Nemzeti Tanács tagjai sem jelentek meg valamennyien. A szónokok eléggé mérsékelték magukat, s felségsértés legfeljebb a Hohenzollernek rovására történt.” Minthogy a megjelent tagok közül kettőt katonai, illetve hivatali fölöttesei figyelmeztetésben, dorgálásban, sőt fenyegetésben részesítettek, a Nemzeti Tanács erre azzal válaszolt, hogy Móra Ferencet egy beadvány megfogalmazásával bízta meg, melyet negyven törvényhatósági bizottsági tag írt alá, rendkívüli közgyűlés összehívását kérve a várostól — s egy proklamáció megírásával, mely a már sarjadó új rend e legátfogóbb szervének az elismertetéséért száll síkra [12].

A proklamáció a Szegedi Napló és a Délmagyarország október 31-i számában jelent meg. A Szegedi Napló vezércikként hozta. Teljes szövegét az alábbiakban közöljük.

SZEGED NÉPE, MUNKÁSOK, MAGYAROK! [13]

Negyvennyolcban azt kiáltották felétek: a haza veszélyben van! Ma azt mennydörgik felétek az idők: a haza végveszélyben van. A házatok, a szorgalmatok összezsorgott verejtéke, a testetek épsége, az őseitek sírja, a gyermekeitek bölcsője: ez van veszélyben, és még ennél is több. Arról van szó, hogy a magyar népnek a neve is letöröltsék a nemzetek táblájáról, mint a huné és az avaré.

Ma mindenkinek kötelessége újságot olvasni, és nem kell senkit felvilágosítani arról, hogy Magyarország ma siralomházban van, mégpedig égő siralomházban. Ki ment ki belőle? Volt fegyvertársaink bőszebb dühvel mar-nak belénk, mint hadviselő ellenségeink. Ki véd meg bennünket? Akik idáig vezették a magyarság sorsát, kerek e világ minden irántunk való rokonszenvét eljátszották. Senki sem fél tőlünk, senki nem szeret bennünket, a

háború nagy halott-torán mi csak mosogatórongy lettünk a népek asztala alatt.

Ne káromkodjunk, ne hördüljön fel bennünk a megsértett szittyá kevélység; nem ér az már semmit. Ahelyett próbáljuk menteni, amit még lehet; maradék életünket és a jövőbe való belefogódzásunkat. A menekülésnek egy módja van: a magunk szájával beszélünk, de csak magunkért, a magunk öklével verekedünk, de csak magunkért, csak a magyarért és csak a népért.

A régi Ausztria romjain mindenütt a Nemzeti Tanácsok vették kezükbe az új államok sorsának vezetését, a külső ellenséggel való tárgyalást, a belső rend biztosítását. Megalakult a magyar Nemzeti Tanács is, élén az egyetlen szeplőtlen múltú magyar parlamenti vezérpolitikussal, Károlyi Mihály gróffal, akinek minden jövődölése a háborúról és békéről bibliai komorsággal teljesedett. A Nemzeti Tanács programját, Magyarország megteremtésének tizparancsolatát mindnyájan ismeritek: melyik az, amelyik nem a magyar szívben gyökeredzik, melyik az, amit nem írnátok mindnyájan alá?

Ezzel a programmal egy héttel ezelőtt mindenestre többet meg lehetett volna menteni Magyarországból, mint amennyit ma meg lehet. De a Nemzeti Tanács kiáltványát letiltották, a lapokat, amelyek közölték, elkobozták, a tömegbe, amely fölesküdt az új evangéliumra, belelőttek. De hát kik, de hát miért? Ami szabad a csehnek, a horvátnak, a stájernek, a szlovénnek, a pár ezer emberből álló friauli köztársaságnak, miért nem szabad az a tízmillió magyarnak: követelni az élethez való jussát?

Azért, mert nincs a világnak nemzete, amelyik jámborabb, naívabb, együgyűbb és türelmesebb volna, mint a magyar. Az a feudális érdekszövetkezet, amely belevitte a háborúba az egész világ ellen, és ostobaságával elvesztette vele a háborút, most el akarja vele veszíttetni a békét is, hogy a maga bőrét megmentse. A megmaradt magyar nép és az élet közé áll az a föltámadt kamarilla, amely az Ausztriából kiszorult cseh és osztrák udvari főurakon kívül egy marék magyar mágnásból és minden vízen járatos politikai kalózból áll.

Mi, tízmillió magyar, vagyunk a nemzettenger: ők néhány százan az iszapos hab, amely fölöttünk úszik, és a világ ítélőszéke előtt képviselni akar bennünket. Hát nem a világ röhejére volnánk méltók, ha nem azt tennénk, amitől a mi életünk függ, hanem azt, ami nekik lehetővé tenné, hogy tovább is fönt úszkálhassanak, mint a békanyál az állóvízen?

Szeged népe, polgárok, munkások, magyarok! Mindnyájan tudjátok, hogy a néptenger reng, és a Nemzeti Tanács hajóját röpi előre. Törvényhatóságok, hivatalos testületek, egyesületek, társadalmi szervezetek egymásután jelentik ki a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásukat. A Nemzeti Tanács intézőbizottsága Szegeden is megalakult a Károlyi-párt, a radikális-párt, a szociáldemokrata-párt bizalmiférfiaiból. E három párt nevében szólítjuk fel Szeged népét, hogy

a hivatali testületek,

a társadalmi szervezetek,

az egyesületek és népkörök

mind azonnal jelentsék be csatlakozásukat a Nemzeti Tanácshoz a szegedi függetlenségi és negyvennyolcas párt vagy a radikális párt vagy a szociáldemokrata párt elnökségénél, amely a csatlakozást továbbítja. A késedelme-

zésre nincs idő, s a semlegesség kényelmes köpenyébe bújni nem lehet, színt kell vallani, a langymeleg véleményűeket ma kiköpi a szájából az élet.

A Nemzeti Tanács szegedi intéző bizottságának vezetésével és az országos Nemzeti Tanács kiküldötteinek részvételével az egyesült szegedi pártok vasárnap délelőtt 11 órakor népgyűlést tartanak a Klauzál téren, és az intéző bizottság kéri a csatlakozó szervezeteket, hogy csatlakozásukat kiküldötteik útján ott is jelentsék be.

A népgyűlésen legyen ott mindenki, aki a magyarság ügyét a magáénak is érzi. Értsétek meg, itt nem arról van szó, amit eddig politikának hívtak: itt emellett kell demonstrálnia Szeged népének, hogy arra a Nemzeti Tanácsra esküszik fel, amely má egyedül mentheti meg mint kormány — ha megmenthető még

az ország magyar részének épségét
az ellenség távoltartását az ország szívéből
és a ma mindennek felett fontos belső békességet.

Nekünk, szegedieknek még külön tennivalónk is van: Szegedet, a magyar Herkules-oszlopait a tőlünk délre kavargó nemzetiségi tenger lábánál meg kell védenünk minden kívülről beözönlő nyugtalanító elemtől. Belső veszedelemtől polgárainak a Nemzeti Tanácshoz való együttes csatlakozása fogja megóvni.

Szeged, 1918. október 30.

A Nemzeti Tanács szegedi intéző-bizottsága.

Mikor e proklamáció megjelent, akkorra már megérkezett a híre a pesti forradalomnak, s a forradalmi láz hamarosan meggyorsította a szegedi közélet vérkeringését is, úgy, hogy a népgyűlés, melyet Móra november 3-ra hirdetett meg, október 31-én délután zajlott le. E „felejtethetlen szépségű népgyűlésre, mely soha nem látott nagyságú tömegeket hozott össze, már mindenki köztársaságpárti volt Szegeden.” [14]. „Erre a népgyűlésre már nem kellett rendőrségi engedély, ez volt Szeged első szabad lélegzetvétele 1914 nyara óta.” [15]. Ezen a népgyűlésen lépett először a nyilvánosság elé a szegedi Nemzeti Tanács; elnöke Becsey Károly dr. mondotta a megnyitót. Móra Ferenc is felszólalt [16]. Beszédének eredeti szövegére ez ideig még nem bukantam rá; a következő kivonatos ismertetés maradt fenn róla:

„Móra Ferenc arról beszél, hogy a történelem tanítása szerint a forradalmak a kékszemű tavasz szülöttei. A mi forradalmunkat a szürke ősz szülte, s talán azért kellett félni tőle, hogy meg se születik, vagy vetélt lesz. A szegedi intézőbizottság tagjai, akik reszkető szívvel álltak a napok szülőágyánál, nem hittek a forradalomban. Senki se akart ebben az országban forradalmat. Ha az a szegény fiatal király, aki nem bűnös semmiben, egy héttel ezelőtt karjára veszi a feleségét, ölébe a gyerekeit, és úgy járja be a magyar városokat, nem a spanyol etikett szerint, és a városok piacán élteti a független Magyarországot, az egész világ köztársasággá válhat, de a Habsburgok trónja szilárd marad. Hogy kitört a forradalom, és hogy a köztársaságot éltetik az országban (tomboló lelkesedés), azt a Bécsből Gödöllőre költözött kamarillának köszönhetjük. Végül arra kéri a közönséget, hogy a nap eredményein túl egy kötelessége legyen minden szegedi polgárnak és katonának: a város békéjére vigyázni. Renghet a föld mindenütt ebben a boldogtalan országban: legalább mi mentsük meg a mi külön kis köztársaságunk békéjét.” [17].

Különben a Szegedi Napló november 1-i számában mutatkozott be a szegedi Nemzeti Tanács is az olvasóközönségnek. Intéző bizottsága — Becsey Károly dr., Almássy Endre, Pap Róbert dr., Hollós József dr., Juhász Gyula, Móra Ferenc, Fürtös Sándor, Nemes Lajos, Szabó János — a népgyűlésen történt rendzavarásra hivatkozva kijelenti, hogy ha ez megismétlődne, kénytelen lesz életbeléptetni a statáriális eljárást. A lap november 3-i száma közli hivatalosan a szegedi Nemzeti Tanács megalakulását, s arról értesít, hogy elnöke Becsey Károly dr., társelnökök Móra Ferenc és Fürtös Sándor, titkára Dettre János dr., jegyzője pedig Juhász Gyula. Azt a rendkívüli közgyűlést, melynek egybehívását negyven törvényhatósági bizottsági tag kérte, Kelemen Béla dr. főispán november 2-án tartotta meg. A beadványban tíz pontba foglalt követeléseket akkorra, a forradalom közbejötté miatt, nagyon mérsékeltnak érezte Móra. Éppen ezért szót kért, és a következőket terjesztette elő:

POLGÁRTÁRSÁK! [18]

Azon az éjszakán, amikor én nyolc társam megbízásából megszövegeztem azt az indítványt, melyről most a tanácsi előterjesztést hallottuk, a forradalom előestéjén állottunk, amikor negyvenkét társammal beadtuk az illetékes hatósághoz, már benne voltunk a forradalomban, s ma, amikor tárgyalásra gyűltünk össze, már mögöttünk van három örjítően zakatoló nap és éjszaka, s azzal együtt egy bevégzett forradalom, egy égő lángolás az éjfékete égen, mely most Magyarországra borul. Ez a beadvány mai formájában már elavult, s csak arra szolgálhat alkalmul, hogy mai összejövetelünkön utolérjük a vágtató időket, és meghatott lélekkel éltsük azt a népuralmat, mely nem az Isten kegyelméből, hanem a magunk akaratából való, amit ezen a földön csak egyszer lehetett elmondani — 1849-ben — és lelkünk piros kendőjét a hála szavaival lengessük azok felé, akik ma ezt a népakaratot szimbolizálják.

Polgártársak, nemcsak nekünk, kis embereknek, akik a háború első napja óta jajveszékelünk a Cassandra-jóslatot, de minden nyíltszemű embernek előre kellett látnia ezt az apokaliptikus helyzetet, amelybe a háborúnak juttatnia kellett az országot. És nekünk, akiknek volt bátorságunk a háborús dicsőség leghejehujásabb napjaiban is azt vallani, hogy a legrohadtabb béke is istenibb és emberibb dolog a legdicsőségesebb háborúnál, ma is van bátorságunk kimondani azt, hogy bár ennek a vétkes és fájdalmas generációnak, amelyhez tartozunk, lehajtott fővel és keserűségtől fuldokló szívvel kell körülállnia a történeti magyarság sirbatételét, be kell látnunk azt, hogy jobb volt ezt a háborút elveszteni, ha egy, bár megfogyatkozott, de szabad és modern magyar nemzet gyanánt kerülhetünk ki belőle, mint megnyerni úgy, hogy még eddigi álszabadságunkat is elveszítve, a porosz császárság halálos ölelésében, a feudalizmus fenntartói legyünk itthon, és az emberi és nemzeti szabadság megátkozott pandúrjai a világ szemében.

Polgártársak, tudom, hogy eddig mindnyájotok szívéből szólok, akkor is, amikor annak szükségességét hangoztatom, hogy Szegednek sietve bele kell illeszkednie az új világrendbe, bár még annak csak körvonalai derengenek előttünk. Annál könnyebben tehető ez Szegeden, mert hiszen itt a Nemzeti Tanács hatalmát minden osztály és minden foglalkozás szolgálja. A forradalomnak most már csak arra kell vigyáznia, hogy megőrizze tisztaságát, és

még tiszta céljait biztosítva nem látja, a vezetést ki ne adja a kezéből. A forradalomnak és a forradalom pártjainak igenis szükségük van erősödéssre, ezért hálával és köszönettel kell vennünk és beolvasztanunk minden felajánlott erőt, de vérátömlesztésről a régi rendszerből, vérátömlesztésről egy holt tetemből, beszélni sem lehet, mert az nem erősödést jelentene, hanem a halál kezdetét.

Polgártársak! Nem tudjuk még, milyen lesz az új rend törvényhatósága, milyen lesz a municipális kormányzat, de az természetes, hogy a törvényhatóságok mai összetételükben megszűnnek. Szeretnénk, ha Szeged törvényhatósága, amelynek, ne felejtjük el, a múltban sohasem volt meg a kellő súlya egyik kormányzat alatt sem, szeretnénk, ha Szeged törvényhatósága, múltja expiálásául is, a vezérszólamot vinné a mai napok kórusában, és ezúttal Szeged népének már megnyilatkozott akarátát követve, elfogadná a következő határozati javaslatot, amelyet a tanácsi javaslat helyébe a Nemzeti Tanács szegedi intéző bizottságának nevében van szerencsém beterjeszteni:

1. Szeged város hatósága első szabad lélegzetvételével meghatott hálával köszönti az ország felszabadítóját, az országos Nemzeti Tanácsot, amelyet Kossuth Lajos lelke szállott meg e sorsdöntő napokban, és úgy egyenkint, mint összevéve, rendelkezésére bocsájtja annak minden erejét és minden szervét.

2. Szeged város törvényhatósága arra kéri a Nemzeti Tanács kebeléből alakult kormányt, hogy az összehívandó népparlament elé juttassa el a város törvényhatóságának és népének azon kívánságát, hogy Magyarország új államrendjéül a népköztársaság proklamáltassék, mint az egyedül lehetséges államforma, mely a kor szellemének megfelel, és amelyben a körülöttünk alakuló szabad népköztársaságok közt békésen maradhassunk.

3. Szeged város törvényhatósága ezen határozatát átiratban közli a törvényhatóságokkal, felszólítván őket annak magukévá tételére.

E beszéd elhangzása után az előadó főjegyző a tanács nevében kijelentette, hogy a tanács Móra Ferenc indítványát, mint a jelenlegi helyzetnek megfelelőt, magáévá teszi, és elfogadásra ajánlja. A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel így is határozott, és elfogadta a Móra által beterjesztett határozati javaslatot [19].

A szegedi Nemzeti Tanács november 10-re ismét népgyűlést hívott egybe. A tudósító szerint „A hangulat már természetesen nem volt olyan izzó, mint a múltkori, forradalmi nagy népgyűlésen, de ma nem is ez volt a cél, ma már nem felkölteni, hanem helyes mederbe terelni kell a szenvedélyeket, hogy a ma még bizonytalan körvonalú Magyarország felépítésének a munkája mindenkit a helyén találjon. Erről beszéltek a szónokok, és a közönség megértő figyelemmel, lelkes hangulatban hallgatta őket.” Becsey Károly dr. indítványára a népgyűlés elnökének Móra Ferencet, Tabody Zsoltot és Fürtös Sándort, jegyzőjének pedig Juhász Gyulát kiáltották ki [20]. Móra Ferenc mint elnök, e szavakkal nyitotta meg a népgyűlést:

POLGÁRTÁRSAK! [21].

„Alig tíz napja, hogy a legszebb népgyűlésnek, amelyet Szeged valaha látott, tiszta hullámaiba erről a helyről beledobtam a köztársaság jelszavát, mint vérvörös rózsát. Tíz nap alatt több történt Európában, mint az alatt a tízezer év alatt, amely azóta eltelt, amióta az őseim az első tüzet gyűj-

totta ebben a világrészben. Most olyan tűzvész dobálja itt lángjait az ég felé, amitől elsápadnak az örökfényű csillagok. Fejünk felett az őszi éj egy vörös lobogó, visszfényeképpen annak a tűzvésznek, amely idelent fölégeti az összes trónokat koronás naplópóikkal együtt, és fölégeti azt az egész régi világrendet, amely csóvája volt ezeknek az üres magú üstökösöknek.

Önök már tudják a mai lapokból, hogy nemcsak a német imperializmus pusztult el a maga dögében, hanem saját kardjába dől az angol és francia imperializmus is, ha ma nem, rövid időn belül. A nyugati hírek a vörös lobogó világhódításáról, ha csak később fognak is igazolódni, azt jelentik, hogy azon a máglyán, amelyet az ostobaság és a gonoszság rakott az emberiségnek, maga a gonoszság és ostobaság égett el; hogy többé nem egyes osztályok és egyes népek felszabadulásáról van szó, hanem arról az igazi világszabadságról, amelyért Petőfi drága vére elcsorgott.

Az európai nagy tűzvész lobogása mindenfelől megreszketteti az amúgy is elgyötört polgári lelkeket, mert a polgári lelkek nincsenek vele tisztában, miről van itt szó. Ezt a népgyűlést, amelyet ma sokat tartanak az országban, azért hívtuk össze, hogy erről a helyről kiáltsuk önök felé a bátorítás ígét: nem az erőszak forradalma ez, hanem a legnemesebb erőé, és ettől senki ne féljen, akinek a lelke tiszta, és ujjongjon mindenki, aki örömben és szenvedésben minden ember testvérének érzi magát. Akinek helyén van a szíve, aki nem a más nyomora árán akar boldog lenni, aki nemcsak vallja, hanem hiszi is, hogy az élet terített asztalához minden embernek jussa van leülni, mert oda minden ember egyformán hivatalos: annak tiszta és szent ünnepe van ma, amelyen az embernek térdre kell hullania az emberiség nagysága előtt. (Zajos tetszés.) Ha a történelmi magyarságnak minden oka megvan is rá, hogy jejeszékelve nézzen a véres asztalra, amelyen a háborúcsinálók és a németbarátok bűne miatt az ártatlan Magyarországot felkoncolják.

Polgártársak, félténivalónk csak egy van, amit azonban közösen kell féltelnünk mindnyájunknak, a belső rend, mint a kivívott eredmények biztosító és a jövő záloga. (Zajos helyeslés.) A forradalom nem zavarta meg ezt a belső rendet, de hírek vannak arról, hogy meg akarja zavarni az ellenforradalom. Beszélik, hogy az új rend ellen Magyarországon alattomban törvet köszörülnek, konzervatív tört és áldemokrata tört, klerikális tört és sovíniszta hazafias tört, hogy adott pillanatban azzal döffjék le a demokráciát, amelyiken legjobb fogás esik. (Haragos zúgás.) Értem a fölháborodást, polgártársak, de energiapazarlásnak tartom, mert én nem hiszek ebben az ellenforradalomban. Én nem hiszem, hogy a magyar polgári osztály, mikor élete megmentéséről van szó, kisebb politikai érettséget mutasson, mint a szervezett munkásság, amely hatalomra jutásakor példát mutatott az önfegyelmelésben (éljenzés); és nem tételezhetem föl olyan ostobának a hatalom vesztett régi rendet, hogy a feudalizmus romvárából még egy kétségbeesett przemysli ki-rohanást kíséreljen meg egész Európa új világrendje ellen. Az elemi józan-ságnak is be kell látni, hogy a kaosztól és mindnyájunkat elnyelő anarchiától nem a titkos összeesküvések mentik meg az országot, hanem az, ha minden ember nyíltan és fenntartás nélkül, nemcsak szájával, de szívével és cselekedetével is a forradalom mellé áll. Ha mindenki egyet akar, ha mindenki azt akarja, amit a forradalom, akkor, de csakis akkor nincs szükség a forradalomra; akkor önmagától feleslegessé válik ez a vérben dolgozó kérlelhetetlen operatőrje a társadalomnak.

Móra ezzel megnyitottnak jelentette ki a népgyűlést, arra kérte a közönséget, hallgassák figyelemmel a szónokokat, akik ma nem a szívekhez, hanem az értelemhez fognak beszélni, nem a fölhevítés, hanem a fölvilágosítás hangján.

„Még alighogy lerázta Magyarország a reakciós uralmat, már sietve mozdulnak meg a társadalom mindazon rétegei, melyeket az uralkodóosztály eddig különféle szépenhangzó frázisokkal elbódítva a szabadság és szervezkedés letörésére használt fel” — olvassuk a Szegedi Napló november 19-i számában [22]. Az országos Nemzeti Tanács hatalmának megszilárdulása valóban szervezkedésre biztatta a társadalom egyes rétegeit. A szervezkedés bevallott célja természetesen az új rend támogatása volt; be nem vallott célja azonban sokszor éppen ennek a megdöntése. A tömörülési lázat ugyanis nemcsak a változás felkeltette lelkesedés szította, hanem a változás okozta félelem is. Móra itt is, ott is feltűnt a pezsgő elevenségű gyűléseken, s gyakran hallatta szavát. November 17-én három értekezlet is volt Szegeden: a tanítóké, a magántisztviselőké és a szellemi munkásoké. A szellemi munkások közös táborban való egyesítését a bírói kar kísérelte meg, ennek tagjain kívül azonban csak néhány vasutas, ügyvéd és pedagógus volt látható. A Munkásotthon termét a vendéglátó szociáldemokrata párt munkástagjai töltötték meg. Móra Ferencet kiáltották ki elnöknek, s ő egy rövid megnyitót mondott, melynek tartalmáról az alábbi tudósításból alkothatunk némi fogalmat.

„Úgy érzi, a forradalom nem fejeződött be a köztársaság kikiáltásával, csak most kezdődik igazán. Ami pedig történt, csak dekoráció volt és előjáték — az összeütközésekben gazdag igazi dráma csak most kezdődik. Szól a szellemi munkások politikai és társadalmi szervezetlenségéről, akik a maguk gyámoltalanságából és annak a társadalomnak a bűnéből, amelyet szolgáltak, a nemzet Jóbjai lettek a nemzet szemétdombján. Sebeink vakargatásának az ideje lejárt, talpra kell állnunk, és kemény ököllel zörgetnünk az ajtón, amely mögött a demokrácia ígéretföldje virul. Arról kell itt tanácskozni, hogy ez milyen formában történjék. Azt hiszi, azoknak a polgári elemeknek, amelyek most előzönlök a szociáldemokrata pártot, kemény előkészítő iskolán kell keresztülmenniük, mielőtt igazi szociáldemokratákká válnak, másképp elviseítik a szociáldemokrácia kiforrott borát. Szeretné a szociáldemokráciát eredeti tisztaságában megőrizni annak az ellenállhatatlan tannak, amely mindnyájunkat előrevisz a szocialista államideál felé.” [23].

Móra után a szociáldemokrata párt szónokai arra buzdították a bírakat, hogy lépjenek be testületileg a szociáldemokrata pártba. Írónk ezt a közvetítő indítványt tette: „Ma csak egyénenkénti belépésről lehet szó; olyan szervezet nevében, amely nincs, semmiféle határozatot nem lehet hozni, előbb meg kell alakítani a szellemi munkások szervezetét, s e célra előkészítő bizottságot kell kiküldeni.” [24].

December 8-án két női nagygyűlés is volt Szegeden, s Móra mindkettőn megjelent.

Az egyik női nagygyűlést a radikális párt hívta össze, hogy tagokat toborozzon a nők soraiból is. Mint annak társelnöke, ő mondta az agitációs beszédet. Sajnos, szó szerint csupán egyes részleteit ismerjük, tartalmilag ellenben az egészet. Itt közöljük [25].

„Polgártársnők, a sors szeszélye, amely megadta nekem azt a szerencsét, hogy elsőnek éltethettem Szeged törvényhatóságában a köztársaságot, azzal is

kitüntetett, hogy első lehetek, aki úgy szólíthatom meg önöket, hogy a megszólítás kifejezze a teljes eredményét annak a harcnak, amely eddig „nőmozgalmak” kicsinylő cím alatt kapott szerény helyet a sajtóban, s amely olyan fájdalmasan elszánt, szívós és keserű harc volt, amilyent a kövirózsa vív a kősvatagon könnyörtelen környezetével. A küzdelem célját és sikerét ez a megszólítás szimbolizálja, ami nagyságosabb és méltóságosabb minden címeknél, amiket az éremlygős férfiódolat valaha kitalált, s amit nehezebb volt elérni, mint a selyemrongyokat és ércfityegőket, amelyeket királyi cerimóniamesterek eszeltek ki a magyar urak és úrasszonyok gyerekes játékának. Azokért csak gazdagnak kellett lenni vagy szépnek vagy ügyeskedőnek: azért, hogy önök polgártársnők lehessenek, mérhetetlen távolságokká kinőtt magyar temetővé kellett változnia Európa földjének, és ebek harmincadjára kellett jutnia a történelmi magyarságnak. Polgártársnők: ez a megszólítás, amelyet elsőnek a nagy francia forradalom virágzott ki magából ünnepi bokrétának, hogy aztán száz évig heverjen a történelem szemétdombján, ez a megszólítás, amelyet rubinokká kövült vércsöppök és gyöngyökké jegecedett könnyek kereteznek, drágább, mint a föld minden gyémántnyakláncai, és — az asszonyok sajátságosnak fogják ezt találni — ennek nem a ritkasága adja a becst, hanem az, hogy mindenki viselheti. Polgártársnők, ebben a megszólításban, amely piros pecsét a férfi és a nő között megkötött előzetes békeszerződésen, nem hízelgés van, és nem hódolat: ezzel a férfinak és nőnek közös jogegyenlősége és közös kötelességegyenlősége van proklamálva.

Szól ezután arról, hogy ebből a szerződésből azonban egyelőre csak a pecsét van meg, és sok idő eltelik a végleges megszövegezésig, amit a messzi jövőben a nemek keserű harca fog megelőzni az egész világon. Egyelőre arról kell beszélni, mit csináljon a nő ma a választójog fegyverével, amelyet ha nem váratlanul is, de politikai iskolázottság nélkül kapott a kezébe, s amellyel éppen azért nem tudja, hova álljon, mit kezdjen, kit támadjon, és kit támogasson.

— Nos, ami a politikai iskolázottságot illeti, megnyugtathatom önöket, hogy a férfiaknak e tekintetben semmi előnyük sincs önökkel szemben. Önök sokat hallhatták a férfiaktól, hogy éljen a negyvennyolc vagy éljen a hatvanhét, s a férfiaknak szerencsájük volt, hogy az önök érdeklődése sohase ment annyira, hogy megkérdezték volna tőlük, tulajdonképpen mért éljen hát a 48 vagy a 67? Mert akkor kiderült volna, hogy az urak ehhez épp oly kevésbé értenek, mint az önök új alapjához vagy új ruhájához, amelyről legföljebb annyit tudnak mondani, hogy nagyszerűen áll, de ennél többet aztán nem is tudnak róla. (Zajos derűltség.) A politika lényegébe, lelkébe, művészetébe a férfiak tömege nem tudott belelátni, azért is jutottunk abba a verembe, amelyből most nem tudunk kikecmeregni. És éppen azért fontos az, hogy a nő politikája értelmesebb, tudatosabb, világosanlátóbb legyen mint a férfié, mert különben vak vezet világtalant, s egy koldús helyett lesz kettő.

Azt fejtegeti ezután, hogy a nőknek most ki kell járniuk a politikai inaséveket valamelyik meglevő férfitársban, s engedelmet kér azért, ha kissé unalmas lesz az egyes pártok ismertetésében. De az asszonyoknak azon kell kezdeni, hogy megszokják a politika unalmasságát, mint ahogy már szóló is egészen beleszokik (Derűltség), noha neki már a fehérkalácsos világban is csak hadikenyere volt a politika, s most is szívesebben olvasna itt föl ver-

seket a tél alvó fáiról, amelyek lelke ilyenkor visszatér a föld alá a kőszén-erdőkbe.

A Károlyi-párt programját egyébként — így folytatta beszédét — én nem is tudnám ismertetni, mert — őszintén szólva — magam sem vagyok vele tisztában. Amit én abból ismerek, az kétségtelenül a legbecsületesebb progresszió, de azt én már akkor is ismertem, amikor Károlyi-párt még nem is volt, s Károlyi Mihály a próféták hevületével szinte párt nélkül, egymagában viaskodott a farizeusok és szaduceusok országos táborával. (Zajos tetszés.) A Károlyi-párt programja régebb mint a Károlyi-párt, az eredetileg a radikális párt programja, amelynek minden pontján kimutatható a mi cégjelzésünk. Ezt nem fölhányás gyanánt mondjuk, örülünk neki, ha minél több boltban árulják a mi eszmegyárunk termékeit, azonban hogy a másik boltban — különösen az újabban fölvet — segédszemélyzet nem kever-e állott holmit a mi tiszta, friss gyártmányaink közé, azért mi kezességet nem vállalhatunk. (Taps.) Az bizonyos, hogy a három párt közül, amely ledöntötte a régi Magyarországot, az új Magyarország konzervativizmusának kifejeződési pontja a Károlyi-párt lesz, s én ezt rendénvalónak találom. A konzervativizmus fontos államfönntartó tényező, s éppen olyan szükség van rá, mint a levegőben a nitrogénre, a tiszta oxigén-politika csakúgy megölne bennünket, mint megölte a francia forradalmat. De ha gazdát kell keresni a konzervativizmus számára, fölösleges a nőknek jelentkezni. Ahogy én tudom, és valószínűleg önök is tudják, a férfiakban van annyi konzervativizmus, ami bőségesen elég néhány évtizedre. Nem kell félni, hogy itt hamarosan be kell vezetni a jegyrendszert, és nincs rá semmi szükség, hogy a nők oda tolakodjanak, ahol konzervativizmust mérnek. Az a nő, aki eddig szélsőségesen progresszív volt, és helyzeténél fogva forradalmár évtizedek óta, az a nő lesz a társadalom haladásának a szárnya a jövőben, s az a nő csak oda tartozhat, ahol merészen fölfelé repülnek, álomhegyek magasban ködlő ormaira.

Ilyen párt kettő van, a radikális párt és a szociáldemokrata párt. Távolságtartó legyen tőlem, hogy csak egy szál szalmát is tegyek annak az útjába, akit érdeke és tudatos meggyőződése a szociáldemokrata pártba utal. Én magam sohasem csináltam belőle titkot, hogy a jövő társadalmának a tiszta kollektív társadalmat kívánom, mint meggyőződésem szerint legtökéletesebbet, amely ugyan nem teszi boldoggá az emberiséget, de elvesz a boldogtalanságából, és személyi érdekek sem kötnek a kapitalista társadalomhoz engem, akinek majd csak a temetőben mérnek ki házhelyet, s aki nem hagyok egyebet a gyerekekre, mint egy fiók elfonnyadt virágot és egy fiók elfonnyadt verset. Miért vagyok hát itt, a polgári radikális pártban, amelyhez engem nem telekkönyvi és betétkönyvi adatok kapcsolnak, csak lírai motívumok, és miért nem vagyok a szociáldemokrata pártban, amelynek dogmáit — már amennyiben én dogmákban egyáltalán hinni tudok — hiszem és vallom? S amelyben én nem veszíthetnék semmit, mert meg vagyok róla győződve, hogy bármi legyen ma a szocialisták véleménye erről, a szocializmus, amely az emberiség legnagyobb szellemeinek köszöni létrejöttét, a jövőben sokkal jobban meg fogja becsülni a szellemi munkát, mint ahogy a régi társadalom megbecsülte. S hogy én mégis csak a partról integetek a szocializmus hajójának, amelyről tudom, hogy meg fogja találni az ígért földjét, annak az a magyarázata, hogy magamban sem vagyok biztos, el tudok-e olyan gyökerestől szakadni érzéseimben a polgári osztálytól, amint ez egy igazi szociáldemokratának kötelessége. Nem tudom,

nem maradnak-e belső életemnek gyökérhajszálai abban a polgári talajban, amelyben születtem, nevelődtem, amely életem verejtékét beitta, és színét megadta, s amelyre ha havas fejjel visszanézek az esztendőök távlatából, amely pirosabbá teszi az elmúlt örömeiket és fakóbbá a bánatokat, akkor azt kell látnom, hogy énám mégis csak olyan bélyeget nyomott a polgári társadalom, amelynek eltávolítása ma talán még véres sebet okozna. (Élénk tetszés.)

Tudom, polgártársnők, hogy ez a szubjektív megállapodás tisztán az én személyes ügyem — de talán más is tanulhat belőle. A szociáldemokrata hajó még soká fog úszni, míg eléri a boldogok szigetét, és addig sok helyen ki fog kötni, és addig szedegeti föl a polgári utasokat, míg elfogynak az utolsó szálig, és ez rendén lesz így, és ez lesz a világ megváltása. De ha ma mindenki megrohanja a csudahajót, mielőtt kellő előkészülettel, régi világnézete árán megváltotta volna a menetjegyét, az nem válik javára se a hajónak, se az utasoknak. Azon a hajón az utasok nem fogják egymást megérteni, azon a hajón örült zűrzavar lesz, matrózlázadás és utasverekedés, az a hajó ki fog gyulladni, az a hajó el fog süllyedni, s az a legnagyobb vesztesége lesz az emberiségnek, amely valaha érte. Mint ahogy máról holnapra senki se válhat angollá vagy németté, akármilyen őszinte eltökélés van is rá benne, szociáldemokratává se válhat senki máról holnapra. A szociáldemokráciának az előcsarnoka ez a polgári radikális párt, amely közös célra, az átmenet előkészítésére kéri az önök támogatását addig, míg ki nem alakul az a közös asszonyi program, amely egyszer egyesíteni fogja a polgári és nem polgári pártok minden asszonyát, s önöket fel fogja oldani más pártkötelezettség alól.

Polgártársnők, én megállapítom magamról, mielőtt a polgártársak megállapítanak, hogy mint kortes nemigen tudnám a kenyeremet megkeresni. Igyekeztem tárgyilagos lenni, s ez nem is esett nehezemre, mert hiányzik belőlem az az alapvető politikai tehetség, hogy akár a saját pártom javára is elfogult legyek. Nem tudom, hogy helyes volt-e, amiket mondtam, de azt tudom, hogy őszinte volt. A többi az önök elfogulatlan kritikájának, lelkiismeretének és politikai felelősségérzetének a dolga.”

A másik női nagygyűlést a régi nőegyletek vezetői hívták össze. Porzolt Kálmán vetette föl a Pesti Hírlapban azt az eszmét, hogy meg kell alakítani a Magyar Nők Nemzeti Tanácsát, hogy legyen az ország nőinek egy pártközi és pártfeletti szervezete, — s ők lelkesedtek e gondolatért. Az ünnepi szónok itt is Móra Ferenc volt. Beszédét csak a következő kivonatos tudósításból ismerjük [26].

„Móra nagy tetszéssel fogadott hosszabb beszédben azt fejtegette, hogy a Porzolt által fölvetett eszmének bizonyára van valami használható magva, s a jövőben bizonyára ki fog alakulni egy egységes asszonyi párt, a mai helyzetben a progresszív férfi pártok valamelyikéhez való csatlakozás elég alkalom ad a választójog fegyverének használatára. Addig se tartja indokolatlannak a nők itt kezdett szervezkedését —, hogy milyen alakban, azzal ő nem foglalkozik —, de jogosultnak és okosnak és célravezetőnek csak egy alakulást ismerhet el: azt, amely a makulátlan progresszió jegyében történik, minden személyi momentum kizárásával, előítéletekről és elfogultságokról való, talán önfeláldozó lemondással, rangbeli, vallásbeli, foglalkozásbeli különbségek teljes elsimításával, az abszolút közös nőérdekek kizárólagos alapján. Tudja, hogy ez nem könnyű dolog, s különösen nem az ennek a mi fájdalmas nemzedékünknek, amelyet a válaszüton annyi érzelmi momentum rángat vissza, mint

amennyi értelmi fölismerés taszít előre: de ha nem lehet megcsinálni így, akkor hagyni kell azokra, akiknek a mi nemzedékünkkel már semmi közösségük nem lesz, még bűnhődnivalókban sem. Ilyen alapja volt a feminista szervezkedésnek, amelynek végzett munkájáról nagy elismeréssel szól, hiszen annak köszönhető, hogy a forradalom az asszonyok forradalma is lett, akiknek mindegyike helyet foglalhat most a politikai jogok terített asztalánál.

— Hölgyeim — fejezte be a beszédét Móra —, őszintén meg kell vallanom, hogy ha engem délben olyan terített asztal várna otthon, mint amilyen most a magyar politika terített asztala, — akkor én alighanem az asztalra ütnék. Persze, az elég nagy bolondság lenne tőlem, mert hiszen attól nem lesz rend, ha az ember az asztalt veri, sőt minél jobban veri, annál nagyobb lesz a rendetlenség, és messzebb távolodik a jóllakás reménye. Az okosság úgy csinál rendet, hogy letisztít az asztalról mindent, szétválogatja a nem egymáshoz való egybekeveredettségeket, ami elhűlt, azt visszaküldi a konyhába, ami összehűt, azt kidobja; s amit újra kell főzni, azt újra főzi. Nem azért használok e kulináris képet, mert asszonyokhoz beszélek, hanem mert ez igazán szemléltető kép, háttérében e boldogtalan ország boldogtalan népével, amely évtizedek kotyvalékain leromolva, a háború alatt ínségkosztra szorítva, most halálcsan éhezi a becsületes, emberi és emberséges demokrácia mindenkit jóllakató politikáját. E politika receptje kész van, az egész világ legjobb gondolkozói csinálták, azért a magyar specialitások hiányzanak belőle: a tettek nélkül való beszédek falslevele, az üres fogadkozások szószsza, a régi fajta honfiúskodás és honleányoskodás haditortája. Sajnos, egyelőre keserű fogások is vannak az étlapon, amely sok változáson mehet még át, de egy tétele változtatlan marad, s ez kapcsolja be igazán az új politikába a nőt az egész világon: ember, szeresd az embert!”

A magyar nők pártközi s pártfölötti szervezetének a létrehozása kétségtelenül a reakció malmára hajtotta volna a vizet — a szűklátókörű, dühödt sovinizmus nem egy megnyilvánulása volt megfigyelhető az értekezleten — s ezért Hollós József egy olyértelmű határozati javaslatot fogadtatott el, mely elítéli a Magyar Nők Nemzeti Tanácsának megalakítására irányuló mozgalmat [27].

*

A polgári forradalom előszele, majd vihara Mórát kisodorta múzeum-igazgatói szobájából, de kisodorta a redakcióból is, ahol mint szerkesztő eddig is politizált, hiszen vezércikkeivel számottevő hatást gyakorolt a közvélemény alakulására — és odalökte agitátornak a tömegek sűrűjébe. Eleddig agitatori tevékenységéről adtunk számot: nyilatkozatai, kiáltványai, beszámoló a bizonyossága, hogy a polgári forradalmat, mit a század elejétől várt, minden erejével szolgálta.

Részt vett a szegedi Nemzeti Tanács megalakításában, s ezt — bizonyosra vehetjük — ő is, akárcsak Juhász Gyula és Hollós József, a forradalom szervezőinek szánta, hiszen különben nem jelentette volna be kilépését, mikor úgy látta, hogy összetételénél fogva képtelen megfelelni rendeltetésének. Elsőnek követelte a köztársaság kikiáltását, mert tisztában volt vele, hogy a királyság előbb-utóbb megsemmisítené a forradalom vívmányát, a népuralmat. Növelni akarta a forradalom híveinek a táborát azokkal a polgárokkal, akik tanácsaltanul álltak az események forgatagában, jóllehet a progresszió gondolata

nem volt idegen tőlük. Ezért tanította őket: aki nem a más nyomorán akar boldog lenni, annak nincs oka félni a forradalomtól; ezért okosította őket: ha szeretnének túl lenni rajta, ne csak a szájukkal, hanem a szívükkel is álljanak mellé, s akkor önmagától feleslegessé válik; ezért józanította őket: nem lehetnek annyira meggondolatlanok, hogy szembeszegüljenek vele.

Polgárokat toborzott a polgári forradalom zászlaja alá, mert a polgárságnak csak egy kis töredéke, a radikálisok gyűlteke köré, akik meg voltak győződve róla, hogy ha nem lesz elég erejük elfogadtatni reformjavaslataikat, melyeket a polgárság zöme szélsőségesen baloldalinak tartott, s nem támogattott, sikertelen kísérletüket csakis a kommunizmus követheti, mi egyet jelent a polgári osztály megsemmisülésével. Mert igaz ugyan, hogy a szociáldemokraták párt opportunisták vezetősege pozícióját féltve viszolygott a kommunizmustól, de a munkásosztály, mely október 30-ról 31-re virradó éjszakán megszerzett hatalmát az országos Nemzeti Tanács rendelkezésére bocsátotta, hamarosan kiábrándult a polgári kormányból, s mozgolódni kezdett.

A radikális Móra a rövidlátó polgári osztályt úgyszólván akarata ellenére kívánta megmenteni. Kioktatta, hogy fennmaradásának egyetlen biztosítéka, ha a forradalomhoz csatlakozik; értésére adta, hogy a forradalomban voltaképpen a munkásság jutott hatalomra; figyelmeztette, hogy e helyzetben kellő politikai érettséget tanúsítson.

A polgárság maga is érezte, hogy saját jól felfogott érdekében színt kell vallania, s előzőnlötte — a Károlyi-pártot meg a szociáldemokraták pártot.

Móra kételkedett azoknak a megbízhatóságában, akik a Károlyi-pártba tódultak, mert tudta, hogy ők a radikálisok demokráciáját sokallva bújtak a konzervativizmus e védőbástyája mögé — de tamáskodott azoknak az őszinteségében is, akik a szociáldemokraták pártba sereglettek, mert gyanította, hogy nem a radikálisok demokráciáját kevesellve, hanem számítóan helyezkedve menekültek oda.

Elítélte osztályának a forradalmat kijátszó taktikázását, de a forradalom ügyéért osztálya megengedte módon szállt síkra. Úgy látta, hogy a három forradalmi párt közül mindössze kettő híve a progressziónak, mégpedig a polgárság radikális s a munkásság szociáldemokraták pártja. Ezekben a helyük — hirdette — mindazoknak, akik egy emberibb társadalomnak akarják az alapját megvetni. Hite szerint ennek a rendjét a *jövőben* kétségtelenül a *szocializmus* fogja meghatározni, a *jelenben* azonban csakis a *radikalizmus* szabályozhatja. A radikalizmust a szocializmus előkészítő iskolájának tekintette, mint elvbarátai, ugyanis velük együtt azt tartotta, hogy egyedül a polgári demokrácia talajából sarjadhat ki a munkásdemokrácia. S minthogy nálunk a fejlődés megrekedett a feudalizmusnál — fűzte tovább a gondolatot — a forradalom legfőbb célja a radikálisok szerint értelmezett polgári demokrácia kivívása. Móra szóhasználatában ezt jelentette a népuralom, ezért társította hozzá Kossuth Lajos és 1849 emlékét; ezért kereste ellenségét mindig abban a feudális érdekszövetkezetben, melynek kezéből a forradalom kicsavarta a hatalmat. Pedig a radikálisok követelte polgári demokráciát a polgárság zöme nagyobb engedménynek tartotta, mint amilyenre kész lett volna, a munkásság legjobbjai pedig kisebb eredménynek, mint amilyenre megelégedhettek volna. Így e két szélsőség közt, a *harmadik utat* kereső radikalizmus mozgalmának nem volt talaja. S ezt legkevésbé a radikálisok látták. Móra észrevette ugyan, hogy a polgárság húzódozik tőlük, de hogy létét veszélyeztetve ellenforradal-

mat szíton, azt gondolni sem merete volna, s talán a munkásságról, mely „példát mutatott az önfegyelmzésben”, sem föltételezte, hogy türelmetlenségében újabb forradalmat robbant ki.

Megállapítva, hogy a progresszió-kiteljesedése a szocializmus, forradalmiságának a csúcsára érkezett. Magasra nyúlt ez a csúcs — *elméletileg* hitvallást tett a szocializmus mellett —, de magasabb csúcsok felé nem nyílt út innen számára: *gyakorlatilag* továbbra is kívülről támogatta a szocializmusért küzdők seregét. Miért vagyok hát itt, a radikális pártban — vetette föl a kérdést maga is —, miért nem léptem be a szociáldemokrata pártba? S amit feleletül adott, az a legnehezebb időkből is helytálló emberi becsületesség ragyogó példája. Nem vagyok benne biztos — mondta —, hogy el tudnék-e szakadni oly gyökeresen a polgári osztálytól, mint ahogy az kötelességem lenne.

S hogy miért ez a bizonytalankodás, okát adta annak is. A mi fájdalmas nemzedékünk — vallotta — legalább annyi *érzelmi* momentum rángatja vissza, mint amennyi *értelmi* fölismerés taszítja előre. A visszarángató, tehát a polgársághoz való *érzelmi vonzódás* szülte *humanizmus* a forradalom továbbharapódzásának a meggátolásával mentette volna a polgári osztályt — az előretaszító, tehát a munkásság felé hajtó *értelmi belátás* — *racionalizmus* — számolt a forradalom folytatásának szükségszerűségével, s azzal, hogy a polgári osztály menthetetlen. Így az érzelemnek és értelemnek ebben a mérkőzésében a sajátosan polgári érdekű humanizmusnak és a polgári korláton túllendülő racionalizmusnak a küzdelmét kell látnunk.

Móra magatartásában következetesen kiütközött az érzelemnek és értelemnek ez az antagonizmusa. *Értelmileg* viszolygott attól, hogy a forradalom *ereje erőszakba* csapjon át. Ezért mondta azt, hogy a tiszta oxigén politika megölné a forradalmat, mint ahogy megölte a francia forradalmat is, s így helyénvaló, ha a Károlyi-párt konzervativizmusa a mérséklő fék szerepét tölti be. *Értelmileg* viszont helyesen ítélte meg a helyzetet, szinte lehetetlennek látva, hogy be ne következzen ez az átcsapás. „A forradalom nem fejeződött be a köztársaság kikiáltásával — hangoztatta —, csak most kezdődik igazán. Ami pedig eddig történt, az csak dekoráció volt és előjáték — az összeütközésekben gazdag igazi dráma csak most kezdődik.”

Ez az ellentmondásos állásfoglalás természetesen ellentmondásos hatást váltott ki. Humanizmusa bénító, racionalizmusa pedig lendítő hatással volt a forradalomra; az a polgárságot óvta, védelmezte, még ha kemény vádként hangzott is, amit mondott — ez, még ha keserű felismerés gyümölcse volt is, amit megállapított, a munkásosztály útját egyengette.

Az agitátori tevékenység — a mozgalmi munka — Móra sokfelé szétszórt idejének jelentékeny részét töltötte be, mégis jutott abból a redakciónak is annyi, amennyire feltétlenül szükség volt. Vezércikkírói ere kiapadhatatlan. Mondják, hogy 20–25 perc elegendő volt neki egy-egy vezércikk megírására, s ez nem üres szóbeszéd, mert ha nem így lett volna, nem áraszthatta volna el a Szegedi Naplót vezércikkeivel a polgári forradalom első két hónapjában, mikor is közeleti szereplése ugyancsak igénybevette perceit.

A köztársaság kikiáltása után valóban nemhogy csillapultak volna, hanem még magasabbra tarajzottak a forradalom hullámai. November 20-án megalakult a kommunisták magyarországi pártja, mely az „orosz tenger” háborgásán okulva a polgári forradalom hamvadó paraszából a munkásforradalom szikráját szerette volna kipattintani. S erre meg is volt a kedvező alka-

lom. A gyúanyag együtt volt. Az októberi forradalom tömegerejét az ipari és mezőgazdasági munkásság alkotta, mégis a Károlyi-kormány megalakulásától kezdve merőben a polgárság — pontosabban: a nagybirtokosokkal szövetkezett nagytőkések — érdekeit szolgálta intézkedéseivel. A gyárak és a földek kijátszott robotosai — a városi és falusi szegénység — itt is, ott is mozgolódni kezdett, ügyet sem vetve a szociáldemokrata pártra, mely arra szólította föl, hogy mindenben támogassa a Károlyi-kormányt. Szerveinek, a katonai és munkástanácsoknak tagjai közül egyre többen tették magukévá a kommunista párt törekvéseit, harcbaszállva a Károlyi-kormánnyal s az azt támogató szövetkezett három párttal. A proletáriátus küzdelme volt ez a burzsoázia ellen; érlelődött a burzsoá forradalomból kinövő proletárforradalom.

Bartha Albert, ki november 9-én vette át Linder Bélától a hadügyministerséget, azt a megbízatást kapta, hogy szervezze újjá az elődjétől szétzüllesztett katonaságot. Feladatát úgy vélte megoldhatni, hogy a fegyelem helyreállítása címén annak progresszív elemeit reakciós elemek bevonásával iparkodott fékentartani. Tiszti és egyetemi zászlóaljokat alakított, létrehozta a jász-kún gárdát, támogatta a székely hadosztályt, s a csapatállományok 25%-át továbbszolgáló altisztekkel töltötte be. Természetes, hogy Pogány József, később a proletárdiktatúra hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztosa gyanúperrel élt az ilyenfajta újjászervezési kísérlettel szemben, s a katonatanáccsal december 12-én felvonultatta a hadügyminiszter ellen a Várba a budapesti katonaságot. A tüntető menet Barthát abcúgolta s Pogánynak vivátozott. Barthának el kellett hagynia a helyét, s másnap írónk az alábbi vezércikkben kommentálta az eseményeket.

A LÁMPAVAS [28]

A lámpavas, mint emlékezni méltóztatik, nagyon jó házból született: a francia forradalom gyermeke. Ikertestvére a szabadságnak, egyenlőségnek és testvériségnek, és a sorsa is körülbelül egy volt ezekével. Száz esztendeig beszélték Európában a gyönyörű szentháromságról, anélkül, hogy csakugyan létezett volna. Torokszakadtig éltették a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget ünnepnapokon, minálunk leginkább március 15-én, de március 16-án már nem volt csak feudalizmus és imperializmus. Szabadság csak annyiban volt, hogy szabadon lehetett választani az itthon való megátkozottság vagy az amerikai kivándorlás közt. Az egyenlőség a hatalom Gessler-kalapja előtt való térdhajlásra szorítkozott. No, de legalább a testvériség megvolt. Követválasztáskor a legmanikűrözöttebb pecsétgyűrűs kéz is szorongatásra kereste a legelkérgesedettebb kezét is. A testvériség csak a mandátum átadása után vált rossz szagúvá.

Hát valahogy így volt a dolog a lámpavassal is, vagy még ígybben. Bohémek ijesztgették vele a színigazgatót vagy a lapkiadót, de csak olyankor, mikor ő maga is nevezhetett a mókán. Ugyan ki az ördög gondolt volna rá komolyan, hogy a lámpavas egy embert is elbír? hiszen az a régifajta ki próbált lámpavas már ki is ment a divatból régen. A mai fiatalabb nemzedék legfőljebb ha a képes francia forradalomtörténetekben látta.

S íme, a lámpavas, a francia stílusú, ma feltűnt a magyar politika látóhatárán. Katonák voltak, akik előhurcolták a történelem lomos kamrájából, s a hadügyminiszter volt, akít megkínáltak vele. Sor persze nem került rá,

a hadügyminiszter legombolta magáról a rangját; és azt akasztotta a lámpavasra, a tömeg pedig ezzel is beérte, és elénekelte — a himnuszt. Úgy érezte, hogy Bartha lemondásával megbűnhődte e nép a múltat s jövődőt, s most már majd jön a vig esztendő.

Ilyen messziről nem lehet tudni, mi volt tulajdonképpen a bűne ennek a Barthának, s mi azt se tudhatjuk, ki volt, mi volt tulajdonképp ez a Bartha, akit okosabb embernek mondtak az elődjénél, Lindernél. Linder ellen azért röffentek össze, mert az volt a hadügyminiszteri programja, hogy nem akar többet katonát látni. Azt mondták, hogy veszedelmes az ilyen mániákus pacifista, és akkor húzták elő Barthát, mint kemény katonát, aki majd meg fogja szervezni a magyar hadsereget. S ímé, most Bartha abban találtatott bűnösnek, hogy titkos rendelettel meg akarta hármadolni a hadsereget. Szóval úgy látszik, hogy Linder mégsem volt olyan veszedelmes bolond, egyébként ha az volt, akkor Lloyd George is az, aki szintén azt tartja, hogy nem kell többé katona sehol a világon, mert a katona háborúsdít játszik, és a háborúsdiból lesz a háború.

Nem tudni, hogy az angol katonák ezért lámpavasat ígérnek-e Lloyd Georgenak, ez nem nagyon valószínű, de az bizonyos, hogy a lámpavas nagyon kedvelt szimboluma lesz az eljövendő napoknak, és sokat fogják még emlegetni. Annál többet, mennél nyúltabban és makacsabban fekszik a konzervatívizmus az igazán csak most kezdődő forradalom útjába. A magyar forradalmi kormányban, úgy látszik, a katona miniszter feküdt elsőnek a sínekre, azért kellett őt félrelökni. Ez elég simán ment, s esete talán nem lesz tanulság nélkül való azoknak, akik tulajdonképp megállítani szeretnék a vonatot, mikor azt mondják, hogy csak lassítani akarják a tempót.

De a lámpavas-politika híveit is emlékeztetnünk kell valamire. Mikor a francia forradalomban egy öreg bretagnei nemesnek már a nyakában volt a kötél, az öreg úrnak volt annyi lélekjelenléte, hogy emelkedőben a lámpavas felé azt kérdezte a sansculotteoktól, megmentve vele az életét:

— Hát azt hiszitek, polgártársak, jobban fogtok látni, ha engem is oda akasztotok a mellé a pislogó lámpa mellé?

Ezt a kérdést a magyar lámpavas-szimbolistáknak is jó lesz meggondolni minden egyes esetben. Különösen most, mikor nincs az a bretagnei falu, amelyiknek a lámpája jobban ne égne mint Magyarország szomorú mécsese.

Szempontunkból nem az a fontos, hogy Móra nem látta tisztán, miért is kellett távoznia a hadügyminiszternek — hol pacifizmusát emlegeti, mi miatt nem tudja hibáztatni, hol konzervatívizmusát — hanem az, hogy mint ítélte meg a polgárság és munkásság egyre hevesebbé váló harcát. Racionalizmusa hidegen tárgyilagos, sőt fenyegetően éles hangon mondatta ki vele, hogy a forradalmi erőszak annál inkább növekszik, mennél makacsabban szegülnek szembe a forradalommal, s mert kiértett a szavaiból, hogy ezt a dolgok természetes rendjének tartja, sokan azt hihették, hogy a munkásság oldalán áll. Pedig a vezércikk egészéből a polgárságot óvó humanizmus hangja csendül ki. Meg szeretne volna teremteni az osztálybékét a veszélyeztetett polgárság és a támadó munkásság között. A polgárságnak okulásul a lámpavasra mutatott: itt fogja végezni, ha lassítani akarná a tempót; a munkásságot figyelmeztette, hogy a lámpavas nem old meg mindent. Összebékítésükre a nacionalizmus fegyvertárából vett érvet is fölhasználta: a magyarság a világháború csapá-

sainak a súlya alatt roskadozik, s fiai nem átalják belső vizzályal forgácsolni szét maradék erejét.

Humanizmusa ösztönzésére az osztálybéke megteremtése érdekében mindekelőt az akarta beláttatni a polgársággal, hogy olyan magatartást kell tanúsítania, mely nem ingerli a munkásságot az erőszak igénybevételére. Józanul különbséget tett a kispolgár és a nagypolgár közt, s más hangon szólt ahhoz is, ehhez is.

A kispolgárt ekként próbálta észretéríteni.

HOGY VOLNA, HA NEM IGY VOLNA? [29]

Ezt a pár sor írásunkat barátsággal ajánljuk figyelmébe mindazoknak, akik nagyon haragszanak arra, amit—új rendnek hívnak, s akik nem mind feketelelkű reakciósook. Vannak köztük derék és becsületes emberek is, egészen jószándékúak és haladó gondolkodásúak, akik nem magukért reszketnek, nem a vagyunkájukat, a földjüket, a kenyerüket féltik, ami talán nagyon szűkös is, nem is irigyelt senkitől, hanem féltik a mindennapos életük megszokott békéjét, vicinális síneken döcögő kedélyes nyugodalmát, kellemes állottságú levegőjét, szerény kispolgári örömeit, kávéházas ebédutánját és altató esti harangszavát. Mi magunk se járunk pántlikás kalappal, és egészen másformának képzelünk egy boldog államot és boldog népet, mint aminők most vagyunk, épp azért legyen szabad tárgyilagosan a szemébe nézni annak a kérdésnek: hogy lenne akkor, ha nem így volna, mint ahogy van?

Azt a föltevést kapcsoljuk ki, hogy a háborút megnyerhettük volna, és akkor mi lehetnénk most sokkal részegebbek, mint aminők az ellenségeink, és Vilmos császár gázolhatná ki a világ belét, és vele együtt a miénket is, azzal a vascszimával, amivel már a háború alatt belénk rugdosott. Ezt a háborút nem lehetett megnyerni. Lassanként kiderül, hogy ezt nem csak mi tudtuk, kipeckelt száju skriblifexek, akik a kipeckelt szánkkal is átkoztuk és káromoltuk a háborút, — tudta Hazai Samu úr is, Czernin úr is, mindenki tudta, akinek a háborúcsinálás volt az üzlete, kiváve talán Vilmost, az ostobát és Tisza Istvánt, a nagyeszűt.

De ha megnyerni nem lehetett volna is a háborút, folytatni még lehetett volna. Ez ugyan eszeveszettség és aljasság lett volna, de ha az volt négy évig, az lehetett volna ötig is. És érdekes, hogy jóhiszemű emberek is vannak, akik azt hiszik, hogy a fegyverszünet megkötése elhamarkodott volt, és itt hibáztuk el a dolgunkat. Még néhány százezer embert fel kellett volna áldozni. Meg kellett volna várni, míg az amerikai hadseregek megérkeznek a Balkánra is, átjönnek Magyarországra is, fölégetik a Délvidéket, elhamvasztják Szegedet, és Budapesten találkoznak a csehekkkel, miután halottak őszí vetésével borították el az országot. Igaz, hogy az ellenség ma is bent van az országban, amelyből jóformán csak szegény, lázas, beteg szíve maradt már meg, de hódításainak annyi halottja sincs mint egy előőrsi csatának. Katonái városokat fel nem gyújtának, nőket meg nem fertőznek, országrészeket sivataggá nem változtatnak. Hát jobb lenne, ha nem úgy volna, mint ahogy van?

S a belső feldúltságunk? De vajon elmaradt volna-e az, ha nem most tör ki a forradalom, amelyet a háború fiadzott, hanem a jövő esztendőben, mint Olaszországban és Franciaországban és az egész világon? És hogy terror van, amely vagyont és életet fenyeget? Hiszen a háború alatt sokkal gonoszabb

terror volt, amelyet az engedelmesség nemhogy leszerelt volna, de táplált, míg ma senkinek nem görbül hajszála se, aki nem szegül ellen, nem konspirál, és nem csinál ellenforradalmat, se aktív, se passzív rezisztenciával. Tetszett volna, feleim, konspirálni, forrongani, ellenszegülni a háború alatt, és nem konjunktúrákat habzsolni mások verejtékéből és kitüntetésekért lesni mások haláláért — akkor nem kerültünk volna ide.

Ebben a háborúban bűnös ez az egész fájdalmas nemzedék, amely — ne felejtjük el — kellettlenül hallotta azon a megátkozott nyári délutánon az ál-bírt, hogy Szerbia elfogadta az ultimátumot, és pár óra múlva megváltás gyanánt tombolva ünnepelte a háborút, és ötödféléven át egy szalmaszálat se tett az útjába, mert azt hitte, hogy ő fogja megnyerni a förtelmes játszmat, és ő zsebelheti be a becstelen nyereséget. Vesztettünk, fizetnünk kell, mások életére játszottunk, s a magunk lelki, ki tudja, talán testi halálával is fizetnünk kell. A legzordonabb sivatagban kell bűnbánólag bolyonganunk, hogy az utánunk következő nemzedék elérhesse az ígért földjét, amelyet nekünk legföljebb látni adatik meg.

A nagypolgárra így ripakodott rá:

KIK CSINÁLJÁK AZ ELLENFORRADALMAT? [30]

Sietünk megállapítani, hogy nem a pármai hercegek, főlovászmesterek, volt miniszterek és egyéb udvari bohócok. Azóktól nyugodtan alhat tövisekkel bélelt párnáján az új rend. Nem mondjuk, hogy nem szeretnének ellenforradalmat csinálni, de nem tudják, hogyan fogjanak hozzá. Azt se mondjuk, hogy nem volnának olyan polgári elemek, amelyek szeretnék visszatolni két hónappal az idő rohanó expresszét, s nem bánnák, ha néhány évtizedig ölnék is egymást az emberek a messzi frontokon, csak itthon nyugodtan lehetne fejni a konjunktúra tehenét. Szóval: ellenforradalmi hajlandóság van fent is, van lent is — ámbár az ördög tudja most, hol a fent és hol a lent — de addig, míg ez a két hajlandóság külön-külön kóvályog, de nem találja meg egymást, addig nincs ellenforradalom.

Nincs, de lehet. Mi adhatja meg ezt a lehetőséget? A termelésben beálló anarchia, amely megtámadta, és előbb utóbb megsemmisíti az orosz forradalmat is. Legyünk tisztában vele mindnyájan, hogy a magyar köztársaság élete nem azon fordul meg, megszállja-e a sokféle ellenség Pozsonyt, Kassát és Kolozsvárt, hanem azon, hogy megindul-e a magyar földön idejében a gazdasági termelés? Nem ér semmit a sok fizetésjavítás, a jövedelemmegoszlásnak a gazdagok rovására való eltolódása, mert a pénzszaporodás és jövedelemszaporodás csak nagyobb számokat jelent, de nem jelent jobb életet, ha a pénzen nincs mit venni. Az áruk fogytával és az ártermelés csökkenésével emelkedik az ár is, s a drágaságon nem segít semmi árletörő akció.

Az új rend biztosításának alapja tehát: a békés termelőmunkának az egész vonalon való megindulása, mert nincs a világon nagyobb ellenforradalmi agitátor, mint az áruhiány. Ha ez emberek egyszer a szabadság éltetésére azzal felelnek, hogy miből éljen a szabadság, ha nincs se hús, se zsír, se fa, se szén, s hogy a forradalom óta annyi sincs, mint a forradalom előtt: akkor már megvan a matéria, amely kész befogadni az ellenforradalom szikráját. Ezért szükséges feltétlenül, hogy mindenki dolgozzon, sőt igyekezzék munkateljesítmé-

nyét a legnagyobb fokra emelni. Ezt hajtjuk mindnyájan a forradalom kitörése óta, de — mindig csak a munkásoknak hajtogattuk. Ideje tudtára adni a tőkének, hogy ez a felszólítás neki is szól. A tőkének se szabad féltékenykedni a termeléstől, attól félvén, hogy sok most a kockázat, és abban bízva, hogy később biztosabb lesz a profit. Amelyik tőke így gondolkodik, és akár gyávaságból amerikázik, akár rosszhiszeműen passzív rezisztenciát játszik, az éppen olyan ellenforradalmár, mint az a munkás, aki a szabadságot egyértelműnek veszi a naplopással. A tőke a háború alatt annyit nyert, amennyiről soha álmodni se mert, ezt minden titkos tartalékolás ellenére is elárulják a részvénytársaságok mérlegei: ez a nyereség bőven elbírja azt a veszteséget, amivel esetleg a termelés újrafölvétele jár. És meg kell érteni, hogy ezzel a kis veszteséggel sokat meg lehet menteni, ellenben aki nem mer kockázatot vállalni, az esetleg mindenét elveszti. S ha nem érti ezt meg a tőke, akkor meg kell vele értetnie a kormánynak, és kíméletlen erővel kényszeríteni a termelésre mint az anarchia egyetlen elhárítójára.

A kispolgárt még mindig meg akarta nyerni a forradalom ügyének, s védelmébe vette. Talán túlzottan is elnéző volt vele szemben, mikor azt mondta, hogy nem tekinthető reakciónak, mert haragszik ugyan az új rendre, de nem vagyonát, földjét, kenyerét félti tőle, hanem megszokott életformájának kellemes állottságú levegőjét — hiszen egy haladó irányzattól való idegenkedés egy már idejétmúlt életforma védelmében: ez kétségtelenül reakció. Engedékenysége ellenőrzésére vágta szemébe a kemény igazságot: nincs joga tiltakozni a forradalom terrorja ellen, hisz a háború terrorját zokszó nélkül viselte el; azt leszerelhetni engedelmességgel, de ezt csak hízalta az engedelmesség. A nagypolgárt, aki tőke-szabotázzsal bántotta a termelést, maga is ellenforradalmárnak tartotta, és statáriummal fenyegette. S bár valószínű, nem hitte, hogy fogantatja lesz a szavának, a saját jól felfogott érdekére hivatkozva „kioktatta”, hogy azzal a kis veszteséggel, mellyel a termelés újrafölvétele járhat, sok mindent meg lehet menteni.

December folyamán a szegedi Nemzeti Tanács politikai magatartása határozottan jobboldali volt. 18-án azt vitatta meg, mint kell a bolsevikok ellen védekezni, s ekkor elhangzott egy olyan javaslat is, hogy ha Budapesten bolsevik kormány alakulna, Szeged azt ne ismerje el, hanem a vidékre támaszkodva alakuljon önálló köztársasággá. Móra pár nappal ezután, 22-én, a szociáldemokrata párt Szabadság-ünnepén mondott beszédében — mintegy feleletként erre a jobboldali kisiklásra — újból hitet tett a forradalom mellett. Racionalizmusa e válságos napokban a munkásság oldalára állította. Valósággal annak a szeme szögéből nézve a dolgokat, állapította meg, hogy szükségszerűek az elkövetkezendő földrengések és lávaömlések, s az sem baj, ha eltemetik mindazt, ami a polgárság szívének annyira kedves volt, mert túl rajtuk már láthatni a jövő szocializmuson fölépülő boldog társadalmát, és onnan még magasabb ormok felé vezet az út, mert a fejlődésben nincs megállás. Móra e beszédének egy részletét *Hiszek az emberben* címen közölte a Szegedi Napló december 25-i száma. Ez az írása annyira közismert, hogy itt nem tartottuk szükségesnek újból lenyomatni.

A kommunista párt megalakulásával kezdődő balratolódási folyamat hátterbe szorította a Nemzeti Tanácsot, s előtérbe állította a Munkástanácsot és Katonatanácsot. Sajátos viszony alakult ki a kormány és a tanácsok között. A kormány az állam hatalmának volt megtestesítője, a tanácsok pedig a társadalom erőinek voltak letéteményesei. Természetesen az állami hatalom és a társadalmi erők cselekvési iránya nem mindenkor vágott egybe. Addig, míg a Nemzeti Tanács volt a vezérszerep, tekintve, hogy ebben mindinkább a burzsoá elemek kerekedtek felül, a kormány is összetételénél fogva jellegzetesen burzsoá színezetet mutatott, korántsem bomlott meg annyira az állam és a társadalom összhangja, mint akkor, mikor a főként proletár elemekből alakult Munkástanács és Katonatanács ragadta magához az irányítást, s befolyása révén saját céljainak a szolgálatára iparkodott rászorítani a burzsoá érdekelt-ségű kormányt.

A Katonatanács beleavatkozása Bartha hadügyminiszter intézkedéseibe — ez volt az első figyelemreméltó jele annak, hogy a társadalmi erők szembefordulhatnak az állami hatalommal, s a közbelépés eredményességéből arra is lehetett következtetni, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, játszva térdrekényszeríthetik azt. Tisztában voltak ezzel a kormány tagjai is; a polgári miniszterek közül többen beadták lemondásukat, s akik a helyükön maradtak, azok is fölöt-tébb kényelmetlenül érezték magukat. Beköszöntött a kormányválság, melynek megoldására két javaslat hangzott el. Az egyik a polgárság pártjainak képviseléből alakuló tiszta polgári, a másik pedig a munkásság pártjának megbízot-taiból álló tiszta szociáldemokrata kormány kinevezése mellett kardoskodott. A döntést — nem tudván megegyezésre jutni — a Munkástanácsra bízta. A Munkástanács előbb tiszta szociáldemokrata kormányt követelt, majd meg-változtatta határozatát, s koalíciós kormányt kívánt: a szociáldemokrata párt továbbra is ossza meg a kormányzás gondjait a polgári pártokkal, de több szociáldemokrata miniszter legyen, mint eddig volt. A döntést január 17-én hozták — az első is, a másodikat is egyazon gyűlésen szövegezték meg — s ennek értelmében Károlyi Mihály, kit a Nemzeti Tanács január 11-én ideigle-nesen köztársasági elnöknek nyilvánított, január 18-án kinevezte a Berinkey-kormányt. Móra az alábbi „helyzetmagyarázat”-ot fűzte a tényekhez.

SÉTÁLÓ EMBER GONDOLATAI [31]

A sétáló ember, csavarogván ma egy fél szivarnyi ideig a vízparton, és arra gondolván, hogy Szeged, az elhanyagoltságnak, szennynek és szemétnak ez a nemzeti fővárosa nem érdemli meg a nagy folyó fölséges ezüst szalagját —, a sétáló ember végignézte, hogyan javít három öreg halász egy ódon bárkát a parton. Érdekes egy ilyen vízi alkotmány, amikor kivontatják a szárazföldre. Míg a vízen látja az ember, nem is gondolná, hogy a vízben úszó része milyen repedezett, korhadt és vesznitért. Sűrű mohaszakáll lengedezik róla, és iszap tapasztja be a hasadékait meg a rozsdáette régi foltokat —, mily rég elporlad-battak a kezek, amelyek vetették őket! S nemcsak az ódon bárka érdekes, ha-nem a mesterek is, akik életét új foltokkal hosszítgatják. Hallgatagon, de szor-gosan kopácsolnak rajta, szinte jó hallani a napok lelketlen csöndjében ezt az imádságos kopogást. Két mester a bárka végén barkácsol, a harmadik a derekán

kalapál, szó nem igen esik köztük, legföljebb ha az egyik elkéri a másiktól a szekercét —, itt még valamit le kell faragni, amott egy új szöveget beütni, egy pántot megerősíteni. Mozogjunk, mozogjunk, emberek, míg engedelmes az idő, mert aztán egy-kettőre itt a tavasz, s bátran és biztosan kell életünket hordani a megifjodott öreg bárkának, közös házunknak a vizeken.

S míg az öregurasan merev útszéli szil ágairól a kalapálás zaja fölrebent a varjakat, a sétáló ember ama másik öreg bárkára gondol, amelyet gerince rop-pantan szintén partra vonszolt az októberi forradalom, hogy megiszkábjálja és megújódottan bocsássa vissza a vizekre. Csak így a parton látni, milyen halálra gyöttrött, milyen elnyűtt, milyen korhadt volt már ez az öreg bárka. Csak most lehet észrevenni, hogy meglazultak az eresztékei, milyen mélyre ették magukat a repedései az ódon alkotmánynak, amely biztosnak és erősnek látszott, míg a vizeken úszkált. Lám, csak az Isten őrizte, hogy már rég el nem süllyedt, és a sűrű fekete iszap, amely összetartotta. Most, hogy azt lekapartuk róla, és vésővel lefeszígettük a szakállas mohákat és a közéjük ágyazott vízikullancsokat, most széthullóban az egész. Hamar az új pántokkal, emberek, járjon a kezetek gyorsan, és serényen dolgozzon a szekerce és kalapács, hogy mire kitavasodik, a nagy vizen a mi szerény bárkánk is ott ringatódzhassék a mohó nagy hajók között, amelyek az élet kikötője körül nyüzsgönek.

A sétáló ember ragaszkodik az ősi bárkához, noha őt csak lírai motívumok kötik hozzá, halászni ő sohase járt rajta, se zavarosban, se tisztában. Neki sokadmagával csak a pikkelyek jutottak a halakból, kis játékpénzekül, és most mégis a gyerekek dühével toporzékolván és sírva szeretne odakiáltani az ácsoknak, akik ülnek a halott bárkán, és egymást fenyegetik a szekercével: mit tesztek, ti boldogtalan emberek! Hát nem látjátok, hogy nincs idő most azon osztózni, ki üljön majd a kormányon, és ki szabja meg az utat, és ki válassza meg a kikötőt —, holott egy szál deszkánk sincs, amelyiken kimerészkedhetnénk a vízre? Hát nem veszitek észre, hogy míg ti összeverekedtek azon, kire marad a kis ködmön, addig az utolsó szál ruha is lerongyollik a rajtunk levőből? Hát nem látjátok, hogy míg a jövődő szódával kelesztett kenyérét dagasztjátok, és álmokemencében fűtőtök a megsütésükre, addig mi éhségünkben egymás húására készülünk sorsot húzni, mint hajótört tengerészek? Hát nem veszitek észre, hogy míg ti dühös káromkodással fojtogatjátok egymást, mert mindegyiketek különb mesternek hiszi magát a többinél, addig a tolvajok mindent ellopnak körülöttetek, azt is, amit meg kellene reparálnotok, azt is, amivel javítanotok kellene?

A sétáló ember, míg nézi a víz nyugodt és közömbös folyását, egy percre azt hiszi, hogy jól van ez így. Az a bárka, amelynek lakóin a vízözön se tudott változtatni, nem érdemi meg, hogy még egyszer vidáman és büszkén ringjon az élet vizén. A víznek pedig mindegy, hogy mit ringat.

Mórának nemcsak a vezetőkhöz volt szava, hanem a tömegekhez is, melyek mind mélyebb szakadékkal különültek el a polgárok és munkások táborára, s egyre vadabb tekintettel méregette az egyik a másikat.

A LEVEGŐBŐL SZABOTT KABÁT [32]

Megvalljuk őszintén, ennek a még csak ezután megírandó cikknek ez már a második címe. Az első az volt: *B e c s ü l j ü k m e g e g y m á s t !* Ez kifejezte volna a témát, amiről egy hasáb futtaig töprengeni akarunk. De aztán

kihúztuk a címet, és ezt a másikat írtuk helyette, mint testhez állóbbat. A témánkat ez is kifejezi. Az egymás megbecsülése: ez az a kabát, amelyik levegőből van szabva. Mindenki számára készült, de senki sem viseli. Mindenki a felebarátját akarja beleöltöztetni, azért maradunk mindnyájan pucéran.

Nem nagyon hisszük, hogy foganatja lenne a szavunknak, de kötelességünknek tartjuk kimondani, ami a szívünket nyomja. Nem valami nekiszilajodott káromkodás ez, noha azt kipróbált szernek mondják szívfájás ellen. De anélkül is sok káromkodás zörgeti mostanában az egeket, olyik, mint szegény erdélyi magyaroké, talán imádság gyanánt is —, minek szaporítaná azt az újság? Shakespeare azt kérdi az elzinorei sírásótól: nem érzi tán munkája iszonyát, hogy sírásáskor dudorászni tud? Az újság is ilyen sírásó most, hegyeket, városokat, embereket és el az ólomszérűkbe, minden nap újakat, a szitkozódás csakúgy nem való hozzá, mint a dudorászás.

Nem dühvel, nem keserű haraggal, csak az ijedt fájdalom hangjával szeretnénk belekiáltani minden embertársunknak a szívébe: emberek, miért becsümlétek, miért gyűlölteket, miért marjátok egymást? Te polgár, aki négy évnél tovább túrted a törvény rettenetes terrorját; aki tapsoltál a hóhéroknak, amikor vágóhídra hajtottak, irgalmatlanabbul mint a barmot; aki megcsókolta a vasvesszőt, amely véresre hasogatta a hátadat; aki kötelességednek tartottad kényre-kegyre odaadni magad az-állam-keselyű-karmainak, amelyek a beleidben vájkáltak és a zsigereidet kitépték: te polgár, miért nevezed anarchiának, ha a fölös tüzelődet meg kell osztanod azokkal, akik dideregnek, és a fölös födeledet azokkal, akiknek nincs födelük? Miért beszélsz fogcsikorgatva a munkásról, aki most miniszter lett, és törvényt hoz számodra, nem rosszabbat, és nem olyan embertelent, amilyent te hoztál az ő számára, mikor te voltál az úr? Miért nem akarod végre megérteni, hogy a folyó megapadhat, de visszafelé nem folyik, és polgári megmaradásodnak egyetlen lehetősége, hogy világnézeted megteljen szociális tartalommal? És te munkás, aki fölemelkedtél a porból, ahova lenyomott a régi világrend, s aki mindennél jobban tudod, mit tesz szenvedni, megaláztatni, jogtalannak és elnyomottnak lenni, te elfelejthetnéd-e, hogy csak az a hatalom tartós, amellyel józan mértékkel gazdálkodnak? Miért kell ellenforradalmárt látnod mindenkinben, aki feljajdul a magyar sors nyomorúságán, és visszasírja nem a régi rendet, hanem a jogbiztonságot, amely neked is érdeked? Fel lehet-e tenni rólad, akinek gonoszul és durván belakolt szájáról a sajtó törte le a lakatot, hogy csak a te vélemény szabadságod szentségét vallod, és a kékczeruzás cenzúra helyett a feszítővasat akarod inaugurálni? Te, aki tudod, hogy tiéd a jövő az egész világon, mindaddig, míg evangéliumod a munka lesz, s akinek krédód az emberi szolidaritás minden területi és nyelvi határokon túl, te nem becsülnéd-e minden embertársadban, aki dolgozik, az embert, azokon a szűk határokon belül is, amelyek közé űzött erdei vadak módjára összeszorított bennünket a nagy tűz és a nagy víz?

Ezeket szeretnénk mondani, ha volna, aki meghallgatná, és ma éjszaka még valamit. Ma éjszaka, amikor a magyar éjszaka fekete kárpitján először szökül be a hajnal, még ezt szeretnénk mondani: Amikor irgalmat ígér az ellenség, aki győzött, irgalmazunk egymásnak mi is, akik mindnyájan legyőzöttek vagyunk.

A polgárság és munkásság osztályharcának fokozódására Móra ismét a humanizmus ígéhirdetőjévé lett. A vitázó vezéreket s a farkasszemet néző tömegeket egyaránt az osztálybéke jelszavával szeretne volna összetestvéríteni:

A polgárság helyzetét megingatta a munkásság támadása, s így Móra próbálkozása kétségtelenül a polgárság javát szolgálta. Most, amikor már mutatkoztak az előjelei azoknak a földrengéseknek és lávaömléseknek, miknek jöttét racionalizmusa szükségszerűségnek ismerte föl, mintegy önmagával is szembe-kerülve szívesen megakadályozta volna a „katasztrófa” bekövetkezését.

Szubjektíve abban igaza volt, hogy visszatetsző látványt nyújtott a polgárság és munkásság vezéreinek a miniszteri tárcákért való marakodása, annál is inkább, mert a forradalom óta eltelt időt féltékenykedő vetélkedésük töltötte be, s amennyire nyugtató volt, hogy a régít ugyan rombolták, éppannyira nyugtalanító volt, hogy az újat nem építették: kormányzásuk se bel-, se külpolitikailag nem ért el számbavehető eredményeket. Objektíve azonban abban tévedett, hogy ezt az áldatlan állapotot szövetségük erősítésével gondolta megszüntethetni. Részben azért, mert ez annak virágjában is fennállott, részben meg azért, mert a paktum bomladozásának nem a polgári és szociáldemokrata párt korifeusai, hanem egy náluk nagyobb erő, a mindinkább kommunista párthoz húzó munkásság közbelépése volt az oka, melyre az éppen az építő tevékenység elmaradása miatt szánta rá magát érdekszövetségük ellen. Szubjektíve abban igaza volt, hogy az egymás ellen fenekedő polgár- és munkástömegeket egymás megbecsülése visszatartotta volna az összecsapástól. Objektíve azonban tévedett, mikor azt sejtette, hogy ez a kölcsönös megbecsülés az adott körülmények közt még fölébreszthető bennük, s megpróbálta élesztgetni. Az a mód, ahogy ezt megkísérli, már előrevetíti a kísérlet eredménytelenségét. Mind a polgárságot, mind a munkásságot a könyörtelen osztályérdekek követelődzésének az elnémítására kérte, azzal a nacionalizmus sugallta indokolással, hogy irgalmazzunk egymásnak, hiszen mindnyájan legyőzöttek vagyunk. Ha erre képek lettek volna, megszűntek volna polgárok és munkások lenni.

Mórának kétfelé kellett harcolnia, s mert maga sem merete remélni, hogy létrejön a neki annyira kívánatos osztálybéke, kétségbeesés fojtogatta. A *Sétáló ember gondolatai* és *A levegőből szabott kabát* is sötét színű, pesszimista akkorddal végződik. Szörnyű látomás szorongatta írójuk lelkét, a magyarságra váró végső pusztulás képe — s ezzel fejezte be gondolatsorait. A történelem folyama közömbösen hömpölyög tova, ügyet sem vetve rá, hogy a magyarság sajkája nem ring többé hullámain (*Sétáló ember gondolatai*). — Irgalmazzunk egymásnak, jajdult föl, az irgalom talán még kiragadhatna a veszély torkából, de tudta, hogy az irgalmatlan szívűek nem hajtanak szavára. (*A levegőből szabott kabát*.) Pesszimizmusa akkor érte el tetőfokát, mikor a pártviszály szenvedélyétől izzó szemekről a gazdasági nyomortól aszott arcokra siklott a tekintete.

FÜSTÖK [33]

Emberek, emlékeztek rá, régi telek idején milyen füstösek voltak reggelente a szegedi utcák? Talán tudjátok még, egy-egy saroknál, ahogy elhaladtunk, pirosan, vígan, elégedetten, szívünkben egy kialudt éjszaka és szánkban a bőséges reggeli melegével, hogy el kellett fordítani a fejünket a köszénbűzös füst elől, amely vastag pamatokban csapódott le a hóra? Emlékeztek még rá, milyen sokféle füst volt akkor a városban, és milyen sokfélélt ki lehetett azokból érteni? A házak szája a kémény, és a kémények beszéde a füst, és a kémények úgy beszélgettek egymással, mint Turgenyev költeményében a Montblanc a

Jungfrau-val. Az egyik kémény okádta a sűrű, nehéz füstöt, mint valami fekete bundát, a másik kispolgárian pipálta, pöfékelte, a harmadik csak sárgás, rongyos foszlányokban eresztgette. Az egyik füstnek gyantás, csipős erdőszege volt — az ember látta a finom, meghitt cserépkályhát, amely körül fűtősejű kis puttók hancúroznak a puha szőnyegen. A másik füst szabályozott, egyenletesen szálló, egyéniség nélkül való, a tisztviselő vaskályháját vallotta szülőjének, a harmadik kihagyó lélegzetével és beteg színével a proletár tűzhelyéről jött, amelynek tüze nehezen gyúl, de könnyen elalszik. És emlékeztek a gyár-kémények füstjére, amely kevély zászló gyanánt lobogott föl a magasba? Meltóságon, lassan úsztak előre a nagy füstök felhői, maguk alá szedték a kis füsttestvéreket, és mentek ki a mindenségbe, hírt vinni egy nagy város házairól, amelyekben a kultúra házörzőjének, a tűznek fogai távoltartják az emberektől a settenkedő rémeket, amiket a föld sarkairól jégostorral terelget előre a Tél.

... A Tél megint itt van egész rettenet-nyájával, olyan igazi tél, amelynek a régi kalendáriumok fametszetei mutatták a hónapok együgyű fejécein —, ám a lángsövény, amellyel az ember távoltarthatná magától a farkasfogú csordát, nem nyitogatja piros szirmait. Ahogy járom az utcákat a két ház között, amelyekben éltem homokórája leperreg, mindenütt hallgatagon ülnek a kémények a havas tetők felett, mint megfagyott madarak. Némelyik néha ereszt még keskeny, szürke füstcsíkot, haldokló párája gyanánt, kora reggel egész napra szólót, mintha beszélgetést akarna kezdeni a többivel, de a hasztalan kísérlet után ő is hallgat. A házak szája hidegen, kihülten mered a könyörtelen égre, és odabent a ház szívében az ember, aki igájába tudta fogni a villámot, kultúrája csúcán nyomorultabb, mint aeonok előtt volt félbarom őse, aki ostobán, meztelenül, de tűz körül kuporgott barlangja mélyén, s félelem nélkül hallgatta, amint a magas észak széljai beüvöltötték vad dalaikat a dolinákra.

A szélfúúk nem öregedtek azóta, ma is szilajok és rakoncátlanok, mint az emberi világ kezdetén voltak, csak a dalok újak, amelyeket a halott kéményen át hörögve, nyertve, visítva bedalolnak a hűlő szívű házakba. „Új háború!” sikítja az egyik, „Kommunizmus” — bömböli a másik, „Ellenforradalom!”, „Éhség!”, „Döghalál!” — vihorásszák a többiek, — míg apjuk, a télkirály, a csillagos ég alatt végigsuhanván az éjszaka csendjében, meg nem dermedti saját szülőtteit is földrepező szavával: „Elég vagyok ide én egymagam is.”

A polgárságot a munkásságtól áthághatatlan szakadék választotta el, de egyre mélyült az a hasadás is, amelyik a munkásság szociáldemokrata és kommunista csoportja közt támadt. A szociáldemokrata párt, miután győztesként került ki a polgári pártokkal folytatott hadakozásból, elérkezettnek látta az időt arra, hogy leszámoljon a kommunista párttal. Minthogy a Munkástanácsban „szélsőséges” kommunista elemek vitték a szót, a „mérsékelt” szociáldemokraták ezeket onnan már január végén kizáratták, s iparkodtak kezükbe kaparintani a Katonatanács vezetését is. S ez csupán nyitánya volt annak a nagyarányú hajszának, amelyet a kormány támogatásával indítottak ellenük, s melynek során február 21-én elfogták vezérkarukat. A tanácsokban tehát — a Munkástanácsban inkább, mint a Katonatanácsban — február óta a szociáldemokratáké volt a hegemonia, akik most a kommunisták jelszavait kezdték hangoztatni; ők is munkásuralmat követeltek. Néhány Munkás- és Katonatanács — köztük volt a szegedi Munkástanács is — március 10. és 20-a közt kezébe vette a hatalmat, azaz felszólította a közigazgatás polgári vezetőit, hogy

hivatalukat adják át a munkásvezetőknek. Hogy a hatalomátvétellel a szociáldemokraták lába alól akarták a talajt kihúzni, ezt legmeggyőzőbben az akkori szegedi pártélet eseményei igazolják. Március 11-én a szociáldemokrata párt gyűlésén erősen kommunistaellenes volt a hangulat. Ugyane napon a kommunista párt fölhívta a proletariátust, hogy készüljön fel a proletárdiktatúra fegyveres kivására. Ugyane napon heves összeütközés volt a szociáldemokraták és kommunisták közt. S e mérkőzés befejezéseként a szociáldemokrata befolyás alatt álló Munkástanács március 14-én Dettre János dr.-t, a Károlyi-kormány által kinevezett kormánybiztost és Somogyi Szilveszter dr.-t, a polgármestert, elmozdította állásából, s helyükbe kormánybiztosnak Wallisch Kálmánt, polgármesternek pedig Czibula Antal dr.-t jelölte. Azt a taktikai megfontolást, mely a szociáldemokrata pártot ennek a lépésnek a megtételére kényszerítette, így jellemezte a Szegedi Napló március 15-i számának egy majd másféloldalas cikke: „A kommunisták elburzsoásodással vádolták a mai vezető proletariátust, a polgári pártokkal való összejátszással, és azért követelték maguknak a hatalmat, hogy megcsinálhassák a proletárdiktatúrát. A szociáldemokraták erre mai lépésükkel feleltek: megcsinálják a proletárdiktatúrát, de vérontás nélkül, s azt remélik, hogy ezzel sikerül biztosítaniok a békét. Egyfelől abban bíznak, hogy a polgárság is szívesebben ismeri el ezt a proletárdiktatúrát, mint a kézigránátosot, másfelől abban, hogy a proletárdiktatúra tényleges megvalósításával sikerül leszerelni a komolyabb kommunista elemeket, amelyek nem személyek, hanem eszmék érvényesülését keresték.” S e taktikai megfontoláshoz igazodva a cikk e címmel jelent meg a lap első oldalán: *Szegeden megkezdődött a békés proletárdiktatúra.*

Ily előzmények után mondotta el Móra a Szegedi Színház március 15-i ünnepén az alábbi beszédét:

A HALHATATLAN FORRADALOM [34]

Amikor a köztársasági kormány törvénnyel avatta szentté a március 15-ét, ezzel tulajdonképp megbélyegezte azt a korszakot, amely a 48-iki forradalomtól a mostani forradalomig eltelt. Ez a korszak abból a kenyérből éldegélt, amit a március 15 sültött neki, s még csak annyi bátorság se volt benne, hogy ezt a napot törvénybe merte volna iktatni ünnepül. A törvény csak annyiban vett róla tudomást, hogy kinevezett egy ellenünnepet, a vörössapkás március 15. helyett a Habsburgok kétfejűsasos házisapkáját viselő április 11-et. Madár-ijesztő ünnepnek készült, az is maradt, nem vette komolyan senki, csak a kalendáriumszináló. Többet jelentett az, hogy a nemzet lelkébe pirosbetűs ünnepül fogadott március 15. kifakult és elhétköznaplósodott. Az esztendő ibolyakoszorús hónapleánya, a forradalom hava megöregedett, magára maradt, se tette, se vette senki. A közjogi ellenzék még erőltette a tradicionális szerelmet, de lehet-e valami képtelenebb, mint a tradícióból való szerelem? Még pattogtatták a frázisokat, még elharsogta egy-egy torok, hogy mit kíván a magyar nemzet, még szavalták a Talpra magyar-t, — de a magyarnak esze ágában sem volt talpra állni. A március 15. nemzetiszínpántlikás ékszerdobozából kézen-közön elsikad a briliáns. A szent misztériumból üres szertartás lett, amelyet papjai maguk is lélektelenül végeztek már, mert tudták, hogy az áhítat szárnyai nem csatogják őket körül. Az úrnak — már akit a régi világban annak hívtak — nem kellett a március 15., mert az úr cinikus volt, és nevetett március 15-én. Azt

mondta, az parasztnak való. A parasztnak — és mindenki paraszt volt, aki nem volt úr — nem kellett a március 15., mert gyanakvó volt, és hitetlen, és nem is lehetett más, mikor az urak éltették a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget. Így lett a mindenki ünnepéből a senki ünnepe. A tékozló emberre azt szokták mondani, hogy két végén égeti a gyertyát. Mi, nagyon szegény magyarok, azzal követtünk el pazarlást, hogy jóformán egyetlen nemzeti ünnepünk gyertyáját mindkét végén eloltottuk.

Néhány évvel ezelőtt mint a városi múzeum vezetője, régi sírokat ásattam fel az öttömösi Templom-hegy nevű halmon. Ahol ma pusztaság és marhalegelő van, ott valamikor virágzó kultúrélet volt. Egy templom fundamentumát ástuk föl, s körülötte sírok egész tömegét, amelyekben ezüstgyűrűs, ezüstbogláros halottak porladtak. Az egyik halott szájában zöldrozsdás kis ezüstpénzt találok, fölveszem, tisztogatom. Körülvesznek a munkások, azt mondja a legöregebbjük, legértelmesebbjük:

- Régi pénz lehet, uram.
- Hát régi, — mondom.
- Ugyan, kiféle királyé?
- Nagy Lajosé, bátya.
- Hány esztendősen lehet?
- Hát van vagy hatodfélszáz.
- Szent Isten, — mondja az én okos, értelmes, öreg magyarom, — az tán még Kossuth atyánknál is régebben lehetett.

Íme, ennyi maradt a tömegekben abból a 48-as forradalomból, amely a tömegek felszabadítására küldetett. Egy-egy patinás frázis, egy legendás név, egy emlék, egy messzi hegyen égő tűz az éjszakában. És ez az, amiről szólni akarok a ver sacrum mai ünnepén: vigyáznunk kell, hogy ez a mi drága forradalmunk, amely a ma vezeklő nemzedéket nem mézédess borral, hanem a szenvedések ürmöselével itatja, ne úgy maradjon az utódainkra, mint egy szép litográfia, hanem mint élő valóság. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a forradalmat izgalmaival, vértolulásaival, skarlátszínű harsogásaival állandósítani kell — nincs az a társadalom, amely életével ne fizetné meg ezt az állandó lázat. Nem a forradalmat kell állandósítani, hanem a forradalom-eszmét a lelkek gyökerének talajává tenni. Azt akarom mondani, hogy nem elég csak az intézményeket megváltoztatni, ha nem tudjuk megváltoztatni az emberek lelkét. Bármilyen nagyszerű operátor végezze a legsikerültebb műtétet, egy új szem, vagy egy új gyomor a régi szervezetet nem teszi újjá: az új szerv vagy elsorvad vagy áthasonul, és a régi szervezet szolgája lesz. Új lelkeket kell teremteni: s az én bitem szerint ezen fordul meg a forradalom sorsa, nem azon, amit ellenforradalomnak hívnak, vagy a forradalom túlzásainak neveznek.

Az ellenforradalomtól én nem félek. Könnyebb hidat építeni a sarkcsillag és a föld között, mint a Habsburgok világa és Magyarország között. Ha vannak ma együgyű utópisták a világon, azok nem veszedelmes emberek, mert nem előre néznek, hanem hátra. Ma csak egy utópia van: az, hogy a múlt vissza fog térni. Én nem félttem a forradalmat önmagától sem: A forradalom egy gigantikus preri-égés, az elszabadult tüzet nem lehet megállítani, míg saját hamvába nem hal. Gyűrűjéből kiszabadulni nem lehet, s nagy értékeikkel beleéghetnek azok is, akik gyűjtötták — a forradalmak mindig inkább voltak hálátlanok, mint hálásak, és inkább irgalmatlanok, mint méltányolgotók, és a forradalmak természetük szerint nem is lehetnek mások, csak erőszakosak és

rohanók, mint a lávapatakok; és ezért az a nemzedék, amely forradalmat csinál, mindig szenved bele, és nem magának csinálja azt, hanem az utána következő nemzedéknek, amelyet ő vált meg a vajúdas gyötrelmeivel, könnyeivel és vérével. És ne felejtjük el, hogy ez a nemzedék, akár civilben járt, akár uniformisban, gyáván és szisszenés nélkül elviselt, sőt kezdetben ünnepelt egy förtelmes háborút, amelyről azt mondták neki, hogy szebb és boldogabb jövő fogja követni, bár soha senki nem tudta megmondani, miben áll az a szépség és boldogság. Annak az izzó sivatagnak a Nébő hegyéről, amelyben ma vándorlunk, be lehet látni egy jobb világ ígéretföldjének fűvellő mezőire, amelyben nálunknál tisztább gyermekeink boldogabban fognak élni, mint mi és apáink éltünk; ő értük szenvedni az átmenet elkerülhetetlen megpróbáltatásait boldog kötelessége e fájdalmas nemzedéknek.

Azonban nem elég az ígéretföldjét hagyni utódainkra örökségül, rájuk kell hagynunk a forradalmunk lelkét is, mint kiolthatatlan sugárzású rádiumemanciót, amely új célok, új boldogságok, vagy nem bánom, új illúziók felé fogja taszítani őket a fejlődés útjain. Rájuk kell hagynunk a forradalmunk lelkét, hogy a lomhaság nagy fázisai ne szakítsák meg többé a fejlődést, s ne sorvaszták el az új forradalom gyümölcseit is, mint a régiét. Rájuk kell hagynunk a forradalmunk lelkét, hogy vér legyen az új társadalom vérében, és a mostanhoz hasonló katasztrófális erupciók helyett állandó sodrásban vigye azt előre. Ennek a tanítására kellene a köztársaság nemzeti ünnepei, erre kell a március 15, mint szimboluma a forradalom-eszmének, amely halhatatlan és örökkévaló, mint a mindenség, s amely a földön talán akkor kezdődött, mikor az ember feltalálta a tüzet, s talán akkor fog végződni, mikor aeonok múlva az emberiség az örök tél éjszakájába süllyedt földről ki fog vándorolni új csillagok új örömei és bánatai közé.

Nyoma sincs a pesszimizmusnak a forradalmi eszme e himnikus magasztalásában. Feloldódott, mert a békés proletárdiktatúra ígérete megszüntette a létbizonytalanságnak azt az érzését, mit Mórában a polgár- és munkásosztály végső összecsapásától való félelem váltott ki. A békés proletárdiktatúra — a „mérésékelt” szociáldemokraták ügyes sakkhúzása a „szélsőséges” kommunisták ellen — valójában a munkásuralom elodázását jelentette, kétségtelen azonban, hogy Móra ennek emberséges formájaként tekintette, mely a polgári osztály fennmaradását nem ab ovo és sommásan fenyegeti. Objektíve tévesen értékelte a történeteket, de ez a tévedés szubjektíve indokolt volt: a radikálisok és szociáldemokraták szoros kapcsolatából következett. Nyilván e tévedés a forrása annak az optimizmusnak, mellyel a forradalomról nyilatkozott. Racionalizmus ugyan tovább is számolt azzal, hogy a forradalom tüzét nem lehet megfékezni, ki kell várni, míg hamvába hal, s addig nagy értékeikkel beleéghetnek ők is, akik gyújtották — bár pillanatnyilag úgy látszott, hogy e kockázatot nem kell vállalni, mert a forradalom utolsó hullámverése is elült akkor, mikor a polgári demokrácia helyébe a békés proletárdiktatúra lépett, melytől mitsem kell tartaniok azoknak a polgároknak, akik nem a reakció malmára hajtják a vizet. Humanizmus érelte meg a vágyat benne ennek a helyzetnek az állandósítására, s e vágy homályosította el annyira a tekintetét, hogy nem vette észre a forradalmat e holtpontjáról előbb-utóbb kilendítő jobb- és baloldali mozgolódásokat, s abban az illúzióban ringatta magát is, másokat is, hogy utópia ellenforradalomtól tartani, s a forradalom túlkapásaitól sem kell félni

— s e vágy ösztökélésére mondta ki, hogy a jövőben a társadalom érdekében a revolúciót az evolúciónak kell felváltania.

A *Hiszek az emberben* és a *Halhatatlan forradalom* egyaránt a forradalom apoteózisa, mégis, az lendítő, ez pedig fékező erőként hatott, mert annak a racionalizmus, ennek pedig a humanizmus volt a vezérszólama.

*

A burzsoá forradalom korszaka lezárulóban. Ami már a kezdetén is megállapítható volt, hogy tudniillik Móra nem Muszáj Herkulese, hanem hivatott vezéregyénisége e korszaknak, az közben sokszorosan igazolódott. A maximális polgári progresszióért, a radikalizmus programjának megvalósításáért szállt síkra, s ezzel rálépett arra az utólag járhatatlannak bizonyult harmadik útra, melyen kétfelé kellett harcolnia: a burzsoáziával, mely sokallotta, és a proletáriátussal, mely kevesellte e programot. Ő mind a burzsoázia jobboldali, mind a proletáriátus baloldali kilengéseitől meg akarta óvni a forradalmat, s ezért a két osztály erőviszonyának alakulása szerint hol inkább racionalizmusával taszította előre, hol meg inkább humanizmusával rángatta vissza, de a racionalizmust és humanizmust egymástól elkülönülten alig szólaltatta meg, jelölve annak a belső konfliktusnak, mit az értelem és érzelem állandó vitája okozott nála.

Ezekből az ellentmondó megnyilatkozásaiból arra következtethetnénk, hogy két malomkö közt őrlődve tehetetlenné vált, megtorpant. A tényleges helyzet azonban mégsem ez. Folyton viaskodott ugyan önmagával, de mégis következetesen előre haladt. Ezt az alábbi érvek bizonyítják. 1. A radikálisok úgy látták, hogy a fegyverszünet megkötése és az általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójog behozása után a forradalomnak nincs létjogosultsága. Móra viszont, ha remegve, ha szorongva is, beledobta a köztudatba a nyugtalanító megállapítást: a forradalom még csak most kezdődik igazán! 2. Következetesen a polgárságot oltalmazta, de a hozzá intézett oktatásból, feddésből egyre inkább a megvetés hangja érzik ki. 3. Fennmaradásának biztosításáért olyfokú loyaltást követelt a polgárságtól, mely egyértelmű lett volna eminens osztályérdekeiről való lemondással. 4. Azzal a kijelentésével, hogy mindannak a pusztulása, ami annyira kedves a polgárságnak, sem nagy ár azért, hogy a jövő nemzedéke a szocializmus boldogabb társadalmában élhessen — áttörte a polgári korlátokat. (*Hiszek az emberben.*) 5. Ezért hihető, hogy a munkásuralom gondolata sem volt előtte ellenszenves. (*A halhatatlan forradalom.*)

Móra tehát egyre tovább lépett, pedig béklyóba volt verve a lába — s ez annak a jele, hogy letérőben volt a harmadik útról.

* .

Az a meddő bel- és külpolitika, melyet a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány folytatott, hamarosan kormányválsághoz vezetett. Bár politikailag is túrhetetlen állapotok uralkodtak — a munkanélküliek száma nőttön-nőtt, a gazdasági és ipari termékek fogytán-fogytak, a spekulánsok kezébe került élelmiszer, ruházati- és háztartási cikkek a folytonos pénzromlás következtében megvásárolhatatlanná lettek — mégis a külpolitikái kudarcok bírták rá a kormányt a távozásra: az antánt hatalmak újabb területi követelései. Károlyi Mi-

hály kijelentette, hogy e különleges viszonyok közepette csakis tiszta szocialista kormány vállalkozhat a vezetésre, s mindenkit ennek a támogatására hívott fel. A proletárforradalom vér nélkül győzött. Március 21-én megszűnt a Népköztársaságnak nevezett polgári köztársaság, s a fuzionált szociáldemokrata és kommunista párt a munkásság lelkesedése közepette kikiáltotta a Tanácsköztársaságot.

Szegeden a forradalmi bizottság megbízásából a direktórium vette kezébe az ügyek intézését, melynek élén háromtagú elnökség állt: Wallisch Kálmán, dr. Czibula Antal és Udvardi János. Itt 1918. decembere óta egyre szaporodtak a francia megszálló csapatok, s parancsnokságuk a Tanácsköztársaság kikiáltása óta egyre gyakrabban szólt bele a város dolgába a „rend fenntartása” érdekében. Beavatkozását, minek következtében március 26-án a direktórium tagjainak is el kellett hagyniuk a várost, a polgárság közbenjárásának kell tulajdonítanunk. Most Betrix ezredes azt követelte, hogy a közigazgatás vezetése ismét azoknak a kezébe kerüljön, kiknek a kezéből néhány nap előtt kivették, s a Munkástanács, egyebet nem tehetvén, március 27-én a direktórium elnöksége visszatérteig megbízta dr. Dettre Jánost, dr. Somogyi Szilvesztert és dr. Temesváry Gézát az impérium átvételével. Ezt a Tanácskormány is tudomásul vette, s ideiglenesen, addig, míg a majd újjáalakuló Munkás-, Katona- és Földműves Tanács új direktóriumot választ, őket ismerte el a régi direktórium helyettes elnökségének. Dettre János népbiztosként állt a triumvirátus élén, Somogyi Szilveszter a polgármesteri székbe ült, Temesváry Géza pedig, majd helyébe március 28-tól kezdve Tabody Zsolt, a karhatalom parancsnoka lett. A direktórium távozásával és a triumvirátus hivatalba lépésével kapcsolatban az a hír terjedt el, hogy Szegeden letörték a proletárdiktatúrát. A triumvirátus nevében Dettre bejelentette ugyan, hogy e személyi változás korántsem azt jelenti, mintha a burzsoázia most már visszaszerezhetné elvesztett hatalmát, mert *ők lehetőség szerint* érvényt szereznek az ország sorsát intéző Forradalmi Kormányzótanács rendelkezéseinek, s így Szegeden a proletárdiktatúra hatalma továbbra is csorbíthatatlan — mégis, hamarosan Szeged lett az ellenforradalmi mozgolódások egyik fő fészke. Annak a bizonyos lehetőségnek a határai ugyanis a francia megszálló csapatok parancsnokságától függtek, s van rá adatunk, hogy Dettre maga szorította vele szorosabbra azokat. A Magyar Városok Monográfiája c. sorozatban megjelent Szeged c. kötet 78. oldalán ezt olvashatjuk: Dettre „a munkásságnak meg akarta mutatni az uralom látszatát, s a polgárságnak meg akarta menteni az uralom valóságát.” A francia parancsnokkal abban állapodott meg, hogy a kommunisták rendeleteinek végrehajtását a francia katonaság akadályozza meg. Így a munkásság elégedetlenségét a francia katonai parancsra hivatkozva igyekezett levezetni, s a polgárság számára megmentette a várost a diktatúra „törvényhozásától”. Egy ideig az volt a látszat, mintha tényleg ereje teljében lenne itt a proletárdiktatúra — a Szegedi Napló rendszeresen közölte a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit, s beszámolt azoknak helyi végrehajtási módjáról — valójában azonban már ekkor kezdetét vette a burzsoá rendszer visszaállítása.

Móra március 15-én még nem hitt — vagy talán a maga és a köz nyugalmanak megóvása végett nem akart hinni — az ellenforradalmi készülődésekben. Március 31-én már nem áltathatta magát, hogy ezek csupán félelemszülte rémképek, mert közvetlen közelében, itt Szegeden, bontakoztak elé. Oltalmat adó hitéből kiverve sikoltott föl a lelke:

Proletárdiktatúránk első betén túl vagyunk. Talán sohasem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis ilyen istenien emberséges lett volna. A történelem eddig csak véres diktatúrákat ismert. A szegedi lapok egy hétig tele voltak rendeletekkel, amelyek háttérben a statáriális bíróság töltött fegyvere meredezett, s ennek a fegyvernek egyszer sem kellett elsülnie. Talán azért, mert mindenki tudja, hogy ez a fegyver komolyan meg van töltve. De a köznyugalomban szerepe van a szegedi józanságnak is, amely nem megy fejfel az elkommunizált falnak. A diadalmas proletariátus nemcsak fenyeget, hanem ígér is: irgalmatlan halált annak, aki moccanni mer az új világrend ellen, emberi megélhetést mindenkinek, aki beéri azzal, amit a maga becsületes munkájával kereshet a más verejtékezése nélkül. A proletariátus nem verre szomjas, hanem boldogságra, s abból mindenkinek juttat annyit, amennyi megilleti. Kinek lehet ez ellen szava ebben a nagy munkásvárosban, amelyet akik nagygyá és erőssé tettek, azok leginkább kizsákmányoltak voltak, öntudatos fizikai és öntudatlan szellemi proletárok? Nem lehetnek sokan, akiknek van mit siratni; akiknek van okuk veszett fogcsikorgatással felhorkanni az új rend ellen, amely elszedi tőlük a prédát, és titkos konventikulumokon alattomos tört köszörülni a diktatúrára, amely arra a rettenetes sorsra fogja őket kényszeríteni, hogy ők is ériék be annyival, amennyi embertársaiknak jut. Ezeknek az okulására jegyezzük föl a következőket:

1713-at írtak, a nagy francia forradalom negyedik esztendejét, mikor Lyon kitűzte az ellenforradalom fehér zászlaját. Lyon Párizs után az első városa volt Franciaországnak, nem szellemre, hanem területre és gazdagságra. Dúsan megáldott a természettől, de lélekben sivár és szegény. Az irodalom kicsibe véve, a művészetek semmibe. Egyetlen életcél a gazdagodás, az érényekből csak a hasznóhajtók kultiválva. Ahogy Lamartine mondja: Lyon mindig nagy népet mutatott fel, de nagy embereket igen ritkán. A nagy tehetségtől félték, mert nyugtalanítónak ítélték, amely megzavarja a szabályt, a szokásoknak e szuverénjét.

Az ilyen várost, mint Lyon volt, az eszmék harca nem igen háborgatja, az emberek tradíciókból élnek, az öröklött szokásokat és véleményeket úgy hagyják az utódaikra, mint arányaikat, anélkül, hogy tisztaságukat és jóságukat vizsgáltnák. A párizsi forradalmat mindazáltal megtapsolták a lyoni polgárok, ha csak mérsékelten is helyeselték — le a naplopó monarchiával, le az arisztokráciával! — legalább nem kell velük osztózni a gazdagságban és hatalomban. Éljen a köztársaság, amely a felettünk álló zsarnokságot elsöpört!

A párizsi forradalom azonban itt nem állhatott meg. A nemzetgyűlés — az első forradalom — ledobta a társadalmi zsarnokság épületének kupoláját, a konvent — az új forradalom — megkezdte a felső emeletek lebontását. A girondisták fejét leszelte a nyaktól, Párizsban a vörössapkás jakobinusok voltak az urak. Lyonban a forradalmi tűz kezdett kibúlni. A lyoni vezető társadalomnak egy istene volt, a tallér — ezt megint Lamartine állítja —, s mikor ezt kezdték támadni, Lyon felhördült, s a konventben fosztogatót látott. Attól a naptól kezdve, amelyen a köztársaság a vagyonhoz nyúlt, Lyonnak nem kellett többé a köztársaság, Lyon ellenforradalmár lett. Magába gyűjtötte a

lappangó királypártiakat, bízott a külső segítségben, a határokon álló szárhelvét—osztrák szuronyokban, s ünnepélyes nyilatkozatban elszakadt a központi kormánytól.

A konvent azzal az elhatározottsággal fogadta el a harcot, amely nem dőbben vissza egy tag lemeztetésétől, hogy megmentse a testet. A forradalmi eszme fontosabb volt, mint Franciaország második városa. A konvent vörösgárdáinak a gyűrűje körülvette a megerősített várost, és két havi ostrom után, amelyben a tízezer főnyi védősereg száztíz emberre olvadt le, hatalmába vette. Rettenetes volt a küzdelem és irtózatos a megtorlás. A konvent határozatot hozott, hogy Lyon temetessék romjai alá, házai — a kórházakat és iskolákat kivéve — bontassanak le, az eke vágjon barázdát minden épület fölött, s emlékoszlop hirdesse az utókornak, hogy így bűnhődött Lyon, az ellenforradalmár.

A toll borzad leírni a jeleneteket, amelyek közt e határozatot a Párizsból kiküldött büntető bíróság végrehajtotta. A város legszebb épületeit aknákkal vették föl, a házak lebontására munkásosztásokat szerveztek. Tizenötmillióba került a rombolás, amelynek háromszázmilliónyi érték esett áldozatul. Az ágyúk dörgése közt, amelyekkel a lakásokat összekartácsolták, és a romokból fölszálló porfelhők közt állították föl a Városháza omladéka előtt a nyaktilót, amely kilencven napig szakadatlanul dolgozott. Egy egész nemzedéket irtottak ki, a vér nyirkossá és bűzössé tette a teret az embermészárszék körül, a fejeket és törzseket a Rhonéba dobálták, s a torkolatánál levő szigetek partjára még évek múlva is embercsontokat hánytak ki a hullámok.

... Lehet-e képzelni olyan örületet és gonosztevőt, aki Szegedből magyar Lyont akarna csinálni?

A március 21-én országosan kikiáltott proletárdiktatúra eleddig éppoly békés volt, mint az, amelyet Szegeden március 14-én proklamáltak, s így Móra anélkül, hogy proletárforradalmárrá vált volna, loyális polgárként is őszintén támogatta, mert racionalizmusa semmi kivetnivalót nem talált abban, hogy a munkásuralom a kizsákmányolóktól elkommunizálta ragadmányukat, s humanizmusát megnyugtatta az, hogy vérontásra nem került sor. Amilyen elismeréssel szólt a munkásságról, amelynek diktatúrája megalkuvástalanul kemény és istenien emberséges, éppoly megvetéssel ítélte el a polgárságot, mely örült gonosztevő módjára titokban tört köszörült az új rend ellen. Humanizmusa borzadt attól a fegyveres terrortól, melyre a polgárság összeesküvése készítheti a munkásságot, s írása szándékát és célját tekintve a polgársághoz intézett keserű intelem annak megmentése érdekében — hatását tekintve azonban, racionalizmusánál fogva hűségnyilatkozat a munkásság mellett. Nem csupán a proletárdiktatúra apoteózisaként tekinthető rövid bevezetés miatt, hanem még inkább a miatt a kimerítő jellemrajz miatt, mely oly reális képet adott a polgárságról. Lyon polgáraitól beszélt Móra, de mindenki tudta, hogy Szeged polgáira gondolt, s Szeged polgárai nem bocsáthatták meg neki, hogy így „lefestette” őket. Kíérezték a cikkből azt a mélységes ellenszenvet, mellyel szerzője viseltetett irányukban, s félreértve intencióit, azt olvasták ki belőle, hogy Móra a szervezkedés fölfedésével véres megtorlásra szólította föl a tanácskormányt.

Falrahányt borsó volt az író figyelmeztetése, a szegedi ellenforradalmárok végrehajtották puccskísérletüket, s rajtavesztettek. Ő ekkor a következő közleményt jelentette meg.

Nem régiben a Szegedi Naplóban Memento címen vezércikk jelent meg, amely azzal a kérdéssel végződik: van-e olyan örült vagy gonosztevő Szegeden, aki a vörös terrort akarná kiprovokálni e szegény város szenvedéseinek befejezésül? Hallottunk akkor róla, hogy értelmetlen emberek a cikket, melyet mi a helyzet ismeretében szívünknek Szegedet féltő reszketésével írtunk, félremagyarázták, és úgy ijesztgették egymást vele, mint vérengzésre való felhívással. Annyira ostoba és célzatos volt ez a föltevés, hogy fölöslegesnek tartotta cáfolni az az újság, amely jóformán egyetlen volt az egész magyar sajtóban, amely a háború első napjától kezdve következetesen tüntetett a vérengzés ellen, és soha véres tollal egy szót le nem írt. Aki olvasni tud, az cikkünkben nem olvashatott ki mást most sem, mint a vérengzéstől való iszonyt, és mindennek fölött undort azok ellen, akik oktalanságukkal vagy eszeveszetséggükkel a bosszú démonát provokálták. Ma igazolódott, hogy cikkünk indokolt volt, és aggodalmunk nem volt hiábavaló: Szegeden igenis vannak ellenforradalmi tünetek. Mi nem hajszoltunk ellenforradalmárokat az októberi forradalom után, mikor ez divatban volt, mi nem tartunk ellenforradalomnak minden elborult homlokot vagy nekikeseredett gesztust, de ez esetben többről van szó. Észretéríthetetlen emberek, akik vakon járnak a világban, és fejfel mennek a falnak, hamis ürügyek alatt föl akarták robbantani az új rend expresszvonatát Szegeden, nyilván abban a hitben, hogy ha itt sikerül az ő puccsuk, akkor Magyarország, sőt Bajorország és Oroszország is egyszerre visszahelyezi a trónra a militarizmust, klerikalizmust és kapitalizmust.

Persze, a kísérlet egészen olyan, és úgy is sikerült, mint mikor a gyerek krajcárt tesz a sínre, és azt hiszi, hogy azon most a vonat kisiklik. Hát a vonat nem siklott ki, csak egy kicsit megijesztette a szegedi pajkos gyerekeket, és a gözével leütötte őket a töltésről. Az is megeshetik még, hogy valamelyik a nyakát is kitöri legurultában, s erre bizony nem vesztegetnék ennyi szót. A maga nyakával mindenki szabadon rendelkezik, de senkinek sincs joga arra, hogy a maga kis érdekeiért kompromittálja és veszedelembe vigye ezt az egész várost, amelynek proletársága egyformán ismert volt mindig a józanságáról és a helyzethez való alkalmazkodni tudásáról. Igazi szegedi ember, úgy tudjuk, most sincs a rendbontók között, akik ezúttal aligha nyernek bocsánatot azért, mert nem tudják, mit cselekszenek. A proletárdiktatúrával nem lehet játszani, se a vallás ürügye alatt, amelyet senki se bánt, se az idegen szuronyok védelme alatt, amelyek nem lesznek itt mindig, s amíg itt vannak, addig a rendet védik, nem a rendbontást. Aki a szegedi pszihét ismeri, az tudja, hogy ebből a városból nem lehet magyar Vendéet csinálni, de mi azt akarjuk, hogy ne lehessen ennek még a látszatát se előidézni olyan ellenforradalmi paródiákkal, amint ma megkíséreltek azok, akiknek nem volt elég, hogy annyit hullott a háborúban — a mások vére.

Móra ezzel az írásával részben azt akarta igazolni, hogy a Memento-ban kifejezett aggodalmának szilárd alapja volt, részben pedig azt a félreértést akarta eloszlatni, ami a Memento értelmezése körül támadt. Persze, mindkét irányú próbálkozás kudarcot vallott, mert oly módon „tisztázta” magát, hogy utána — még vörösebbnek látszott. A diktatúra bukására spekuláló polgárság ugyanis bizonygatását — látjátok, megmondtam előre, hogy bolondságon törik a fejteket! — sértegető piszkálódásnak találta, mentegetődzését pedig — az

inkriminált cikket szívemnek Szegedet féltő reszketésével írtam — nem fogadta el, hisz bolsevista voltáról újabb dokumentumot szolgáltatott a kezébe: kirohant azok ellen, akik úgy gondolják, hogy az idegen szuronyok védelmében ellenforradalmi paródiájukkal ismét trónra ültethetik a trónfosztott militrizmust és kapitalizmust. E „mentőírás” nemhogy csökkentette, hanem ellenkezőleg: fokozta a szegedi polgárságnak iránta támadt gyűlöletét.

Ekkor még nem tudhatta, hogy a franciák a proletárdiktatúra sírásójául rendeltettek — a kiszolgáltatottság érzése nyilván apasztotta volna harci kedvét. Hamarosan azonban tisztázódott előtte szerepük, s ez a felismerés megtörte erejét.

A francia megszálló csapatok parancsnokságának intézkedései arra irányultak, hogy Szegedet kivonják a Tanácsköztársaság hatásköre alól. A vasúti közlekedést, a postai forgalmat és a telefon összeköttetést már március 27-én megszüntették Budapest és Szeged között. Április 14-ig még közölhette a Szegedi Napló a Forradalmi Kormányzótanács rendelkezéseit, hírt adhatott arról, hogy itt mint hajtják végre azokat, április 14-e után azonban már nem. Betrix ezredes április 14-én magához hívatta megbeszélésre az újságírókat és lapkiadókat, s közölte velük, hogy a városkormányzóság — a francia parancsnokság — célja a rend és belső béke fenntartása, s a sajtó csak akkor számíthat támogatására, ha ebben segítségére van. A gondolatszabadságot — mondta — nem korlátozza, de a sajtóban semmiféle baloldali vagy jobboldali izgatásnak nincs helye, s hogy ez ellen se véthessenek, arról a cenzúra fog gondoskodni [37]. Így adta tudtára az ezredes a megjelenteknek, hogy ezután csak arról írhatnak, ami nem sérti az antant érdekeit. A szólásszabadság korlátozása fölöttébb egyoldalú volt; csak balfelé szorított, de jobbfelé nem. A Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit nem jelentethette meg a Szegedi Napló, mert az baloldali izgatásnak számított volna, a jobboldali izgatásnak azonban akarva, nem akarva helyet kellett adnia, ugyanis az „anyaországi” eseményeket csakis a proletárdiktatúrával szemben ellenséges magatartást tanúsító hírügynökségek elferdített értesítései alapján ismertethette. Amit ennek ellensúlyozására tehetett, az mindössze annyi volt, hogy itt-ott kétségbe vonta a híranyag megbízhatóságát. Például tamáskodott a temesvári jugoszláv sajtóiroda által elterjesztett mesékben, melyek szerint a kommunista kormány Magyarországon már április 5-én megbukott, s április 6-án cseh csapatok vonultak be a fővárosba, és szétverték a kommunistákat — stb. [38].

Betrix ezredes sajtóértekezlete döbbsenhetette rá Mórát arra, hogy a francia megszálló csapatok a proletárdiktatúra megfojtói — s egy kicsit megkéseredett a szájaíze. Rezignált hangon jelentette be olvasóinak, hogy a kultúra dolgairól akar egy egész cikksorozatot írni, melyben — ne féljenek! — nem lesz egy szemernyi aktualitás sem. *Amink van* címen *Összevissza a kultúrpalotában* alcímmel jelent meg ez az írása, az első közlemény a lap április 20-i, az utolsó pedig május 4-i számában. Móra rezignáltsága leginkább az első fejezetből, az *Előhang*-ból tűnik ki, melyet fontossága miatt itt újból lenyomatunk.

Összevissza a kultúrpalotában

I. Előhang [39]

Nem árulok zsákba macskát, pláne itt a vonal alatt, ahol senki se muszájít rá. A francia szuronyok védelme alatt bátran és őszintén megvallom, hogy a kultúra dolgairól akarok egész cikksorozatot írni. Könyvekről, képekről, száraz virágokról, törött cserepekről, kitömött madarokról, császárok, királyok szobrairól és egyéb teremtett állatokról. Ha rögtön főbelőnek, akkor is kimondom, hogy ebben az írásban annyi aktualitás sem lesz, mint egy dienstreglamában, pedig abban, gondolom, nem sok van.

Hogy mi az ördögöt akarok én most efféle bolondsággal? Tudom is én. Dehát te, szíves olvasóm, tudod, hogy te mit akarsz a te bolondságaiddal? És ismertek valakit a környéken, a Matapan foktól Hammerfestig, aki tudja, hogy az ő bolondságai mennyit érnek, és mit akar velük?

Én mindig azért írtam újságot, mert abból éltem, és kiég a szemem, ha nem dolgozhatok meg azért, amiért fizetnek. Aztán meg hiába, nem tudok leszokni a munkáról, nem tudtam én soha lépést tartani a divattal, hát nem erőltetem most se. Az ördög, ha mást nem csinálhat, legyet fogdos, s azért nem haragszik meg tán a jó isten se. Hát én még az ördögnél is alábbvaló munkát végzek most, mert én még a légynek se vétek. Én csak a kultúra ügyes-bajos dolgairól fecsegek. Szeretnék én olyan diktatúrát látni, akárminek hívják, amelyik erre azt mondaná, hogy izgatás. És szeretném én látni azokat a kedélyeket Szegeden, amelyeket kultúrkérdésekkel föl lehet izgatni.

No, ezen hát nem veszünk össze, ugy-e? A témám nemcsak abszolút ártatlan, de megvan az a kétségtelen tulajdonsága is, hogy nem is érdekel senkit. Ezt persze nem én mondom, hanem a gúnyos olvasó. Én szerényen ráhagyok az olvasóra mindent, mert én ilyen ráhagyós ember vagyok. Akinek ez nem érdekes olvasmány, olvasson érdekesebbet. A pesti lapok most borzasztó érdekesek lehetnek. Hát még a svájciak! De hát még a müncheniek és drezdaiak!

Tartok azonban tőle, hogy az olvasó egyelőre mégis inkább a Szegedi Naplón fanyalog, mint a Leipzigerben tobzódik. Mondtam már, hogy az ördög, mikor mást nem csinálhat, legyet fogdos. Én azt írok, amit lehet, és az olvasó azt olvassa, amit kap, s ha ki van tiltva a világtörténelemből, jobb híján benéz a kultúrpalota ablakán.

Colonel Betrix azt mondta pár napja az egyik lapkiadónak, aki azt panaszolta, hogy neki csak két hónapra való papírja van, mi lesz azután:

— Hja, mosszjö, lehet, hogy két hónap múlva se ön nem él, se én.

Azt hiszem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy a gubernátor helyesen állapította meg a helyzet szignatúráját. Mit tudom én, meddig lesz a kultúrpalotából az, aminek szánták? (Ugyan az architektúrája szerint olyan, mintha magtárnak szánták volna. Bár amilyen gazdátlan, málladozó, vakolatát hullajtó, már annak se volna jó.) Mit tudom én, mikor lesz belőle kaszánya vagy istálló (vigyázat, goszpodárok, az emberekért nem volt kár, de a lovak is mind reumát fognak benne kapni!), téglaozladék vagy pörnyésgödör — hát legalább annyi maradjon meg belőle, amennyit az újságpapír megbír.

Én ugyan az újságpapírt se igen értékelem többre, mint a pénzpapírt, de esetleg mégis maradandóbb lesz. Mert akármilyen világ jön, az akasztott ember kötele minden népeknél és nemzeteknél talizmán lesz, hát még egy akasztott nemzet kötele! — és én azt még mindig újságpapírban láttam eltéve.

Aztán ha már a ház esendő, hát még a csősze hogyan volna az! Én közelről se vagyok annyira biztosítva, mint a kultúrpalota, s engem még hamarabb elkaphat a markoláb. Hát azért szeretnék följegyezni egyetmást annak a háznak a titkaiból, amelynek a homlokára az van fölírva: A közművelődésnek. („Ismeretlen Istennek.”) Drága ház ez nekem, kriptája fiatalságom holttestének, és méhese életem legtisztább örömeinek. Hol kapunyitogató voltam benne, hol úr, mikor hogy ment a bolt. Nincs egy szöge, amelyről ne tudnék valamit. (Például száznál több ablakának minden szögéről tudom, hogy kihullott vagy kihullóban van.) Én nálam többet már csak János, a famulus tudhat a házunkról, mert például ő tudja, hogy én hol vagyok, de én nem mindig tudom, hogy ő hol van. Ám a Jánosra nem lehet számítani, mert ő okos ember, és nem foglalkozik éjszakának idején memoár-irodalommal. Mégis csak nekem kell följegyeznem, míg egy darabban vagyok, hogy miye van Szegednek a kultúrpalotájában.

Utóirat: A kultúrpalota eddig kétszer szerepelt a közérdeklődés homlokterében. Először, mikor a gazdasági egyesület egyik vezérémbere ott akarta rendezni a csirkekiállítást. Másodszor, mikor a leszerelt katonák ott akarták a kaszinójukat berendezni. Ebből látnivaló, hogy Szegeden úgy a régi mint az új világrend kellőképpen tudta értékelni a kultúra házáat. Hiába, akárki mit mond, ez a város mindig meg tudta becsülni, amiye van.

E pár sor reflektorként világít rá arra a lelki válságra, mit a sajtókonferencián tapasztaltak idéztek elő Mórában. Azt a kudarcot, melybe itt Szegeden fulladt a burzsoá forradalomból kinövő proletárforradalom, egy nemzet kudarcának és saját kudarcának érezte. Egy nemzet kudarcának, mert a francia parancsnokság magatartásából kiolvasta, hogy az idegen szuronyok nemcsak helyileg gáncsolják el a progresszív törekvéseket, hanem országosan is. Ezért beszélt egy akasztott nemzetről. A saját kudarcának, mert vezéri szerepet ugyan csak a burzsoá forradalomban vállalt, a proletárforradalmat mindössze támogatói minőségben szolgálta, mégis mindvégig a progresszióért küzdött, s ennek bukása most megharcolt harca hiábavalóságát is példázta. Ezért lett úrrá rajta valami vanitatum vanitas féle hangulat, értelmét vesztettnek látott minden emberi célrafelezést. „És ismertek valakit a környéken, a Matapan foktól Hammerfestig, aki tudja, hogy az ő bolondságai mennyit érnek, és mit akar velük?” Ebben a hangulatban a gyerekek vesszőparipájává-bolondságokká — silányultak azok a kedves foglalatosságok, mik eddig tartalmat adtak az életének. Móra most éppoly mihaszna hiábavalóságnak tartotta a politikai tevékenységet, mint a kulturális tevékenységet, s mert az is, ez is lyukas garas, minden mindegy belenyugvással nyúlt a másik után, ha az egyiket kiütötték a kezéből. Aki „ki van tiltva a világtörténelemből, jobb híján benéz a kultúrpalota ablakán”. Persze, ez az ártatlan humorba bágyadó fáradt egykedvűség alig-alig leplezi azt, mily feldúltan menekült írónk a „veszedelmes” politika elől a kultúra „oltalmazó” berkébe. Eddig csak a szegedi polgárság hördült fel az ellen a politikai irányzat ellen, melynek szószólója volt, most már a francia katonai parancsnokság is kárhoztatta. Érezte, hogy súlylyed, de önmaga sajnálatától tartózkodott, s a jövőtől való félelme is mind-

össze egy, a tragédiáját bagatellizáló mondatban tört ki belőle: „Én közelről se vagyok annyira biztosítva, mint a kultúrpalota, s engem még hamarabb elkaphat a markoláb.” Inkább ironizált. A maga igazát tudó ember módján, akire már rávetették a hurkot, de megbéklyózottságában is van még annyi ereje, hogy legalább ezzel könnyítsen magán. Ironizált helyzete fonáksága felett. Annyi aktualitás se lesz ebben az írásban, mint egy diensztreklamában; még az ördögnél is alábbvaló munkát végzek, mert még a légynek sem vétek, hiszen csak a kultúra ügyes-bajos dolgairól fecsegek. Ironizált Szeged polgársága fölött, mely a politikájára is éretlennek bizonyult meg a kultúrájára is. „Szeretnék én olyan diktatúrát látni, akárminek hívják, amelyik erre azt mondaná, hogy izgatás!” „Látnivaló, hogy Szegeden úgy a régi, mint az új világrend kellőképpen tudta értékelni a kultúra házáat.” Ironizált a francia katonai megszállás fölött. Milyen érdekes dolgok is történhetnek most Magyarországon, hát még a nagyvilágban, de körülzártágunkban kényszerülünk ráfanyalodni a szegedi eseményekre. S én a francia szuronyok védelme alatt megvallhatom, hogy a kultúráról fogok cikkezni.

Április második felében már a látszata is megszűnt annak, hogy Szegeden proletárdiktatúra van, s nyíltan bontakoztak ki az ellenforradalmi erők. A második direktórium — így nevezték a Dettre, Somogyi, Tabody triumvirátust — a Tanácskormány exponense volt Szegeden, mégis a megszállók intenciói szerint járt el. Végét akarta vetni e számára fölöttébb kellemetlen szituációnak, s ezért beadta lemondását a francia parancsnokságnak. Az nem egyezett bele távozásába, követelte helybenmaradását. Charpy tábornoknak e második direktóriumhoz intézett átirata a szegedi proletárdiktatúra hivatalos elparentálásának volt tekinthető. Ez állt benne. „Betrix ezredes, a város kormányzója, az általános utasítások értelmében, amelyeket nyer, befolyást gyakorol az Önök politikájára és közigazgatására. A különféle intézkedések alkalmazásában azzal a mérséklettel él, melyet magával hoz Szeged szerfölött különleges helyzete, és melyet megkívánnak a különbözőbb érdekek. Neki mindenekelőtt fönn kell tartania a nyugalmat és elkerülnie az osztályok harcát. Ilyen körülmények között Önöknek nincs szabadságukban oly módon eljárni, hogy csorbítatlanul követik Budapest intencióit. Alá vannak vetve a francia katonai hatóság ellenőrzésének és vezetésének, mely az antantot képviseli. Nem vonhatók tehát honfitársaik részéről felelősségre.” [40]. A Szegedi Napló április 23-i száma közölte Dettre — immár nem népbiztosnak, hanem kormánybiztosnak nyilatkozatát, melyben bejelentette, hogy neki az adminisztratív teendők végzésén kívül alig van más feladata, mert politikai és politikai színezetű gazdasági kérdésekben a francia parancsnokság dönt. A jövőben tehát emberileg felelős mindazért, amit tesz és elmulaszt, de politikailag nem [41]. Az új Munkástanács azzal az indokolással, hogy „nem határozhatunk semmit, és nem hajthatjuk végre a határozatainkat, mert az nem tőlünk függ”, megalakulása után nyomban elnapolta üléseit a megszállás tartamára. Az új direktórium megválasztására így már nem is került sor [42]. Az ellenforradalmárok biztonságban érezték magukat a francia szuronyok védelmében, s április 25-én megalakították, most már hivatalosan is az ABC (Antibolsevista Comité) szegedi szervezetét. Elnöke Kelemen Béla lett, ki Mórát azzal vádolta, hogy a proletárdiktatúra szálláscsinálója és erőssége volt, s azt javasolta, hogy mindazokat, akik kompromittálták magukat a proletárdiktatúra idején, telepítsék ki Amerikába, alapítsanak ott egy kolóniát,

próbálják ki saját magukon a rendszerüket, s legyen Móra a kultuszminiszterük. Kelemen Béla uszításának nagy része volt abban, hogy a polgárságnak íróknak írástól érzett ellenszenvét gyűlöletbe csapott át. Hogy feledtesse a maga kényszerű-kelletlen belesodródását a forradalmakba, bűnbakot keresett, s nála megfelelőbbet alig találhatott volna, hiszen vaskövetkezetességgel kitartott a forradalmak mellett, lelkesedett a burzsoá köztársaságért és védelmezte a proletárdiktatúrát. A legelvetemültebb hazaárulónak kiáltotta ki hát, s elrettentő büntetést követelt a fejére. Ő a gyűlölet iszapjától bemocskoltan, a vádlottat megillető utolsó szó jogán a következőképpen nyilatkozott ebben a

SZEMÉLYES KÉRDÉSBEN [43]

Mint a jóembereimtől hallok — mert maradt még egy-kettő — az a vélemény alakult ki a vezető polgárságban és kapcsolt részeiben, hogy én adtam el a hazát. Hogy kinek és mennyiért, azt még nem állapították meg, s így én se tudhatom. Én csak annyit tudok, hogy én se franciával, se szerbvel, se románval e felül nem tárgyaltam. Én nem tárgyaltam. S nekem se tettek ilyen ajánlatot. A franciáról nem is szólok, az sohase foglalkozott hazavásárlással. A többi pedig tudja, hogy ha hazát akar venni, nem egy istenadta magyar költőhöz fordul, akinek a haza csak lírai motívumok, és nem telekkönyv szerint hazája.

Jóembereim azt is javasolják, hogy gondoskodjam valamiképpen a személyes biztonságomról. Az indokolást gyöngéden elhallgatják, vagy óvatosan körülírják. De verik az ablakom brutális halálmadarak is. Üzeneteket hoznak, hogy én leszek az első, akit agyanver a polgárság hatalmas lendületű haragja.

Ha székely volnék, erre én azt felelném: „hát én addig mit csinállok?” De mivel nem dicsekedhetem székely származással, csak egészen közönséges alföldi magyar vagyok, én belém nem szorult ilyen hősi lélek. Én gyáván és férfiatlanul meghajtom a fejemet, sőt magam helyezem oda a polgári nyaktilóra: tessék, eddig is a tiétek volt, a ti szolgálatotokban öszült meg idő előtt, hát most már vágjátok le, és szegezzétek a „Szegedi Napló” kapujára, elrettentő példának. Legfeljebb azt teszem még hozzá, amit André Chenier mondott, a francia forradalom költője, mikor a bárd alá hajtotta fejét: „Kár pedig ezért a fejért ilyen korán, még valami kerülhetett volna ki belőle.”

Nem véletlenül került a tollam alá a girondista költő neve. Egészen közelről való barátaim tudják, hogy én már az októberi forradalom kitörésekor az ő sorsában láttam a magamét. A girondisták nyakát, akik középpúton járnak, mindig elvágják a szélsőségek kaszái, s én azért nem vittem soha semmire, mert sohasem tudtam szélsőséges lenni.

Mi az én bűnöm, amiért a nép vénei és írástudói most halálra szentenciáztak? Gondolom, nincs senki a színedriumban, aki azt mondaná, hogy én fosztogattam, vagy betörtem valakinek a villájába. Sőt a lábára sem léptem senkinek, mert nem szoktam tolongani se oda, ahol hatalmat, se oda, ahol kegyelmet osztogatnak. Elvettem, vagy elkívántam valakinek valamijét? Nekem a forradalmak nem hoztak, csak vittek tőlem. A pesti folyóiratok, amelyekbe verseket, meséket írtam egy kiló húsról valóért, megszűntek. Hasznom a sok összevissza forradalomból csak az a két cserép ciklámen volt, amit a híd elzárása előtt az újszegedi kertészek küldtek nekem szeretetük jeléül. (Őszinte lehetett, mert máig se ismerem őket.) Akartam valami lenni? Hát

van ebben a városban olyan ostoba ember, aki akar valami lenni? Én sohase voltam olyan ostoba. Igaz, hogy minden kultúrlében kanál voltam vagy tizenöt év óta, de mér-e valaki ebben a városban állítani, hogy én csak egyet is kerestem azokból? Népribún akartam lenni? Meglehetősen örömtelen életemnek hosszú idő óta az volt az egyetlen öröme, mikor az újságíró kollégák a proletárdiktatúra kezdetén mást választottak meg helyettem elnökké. E lap kiadójának hat hét óta hatszor ajánlottam föl lemondásomat szűkös kenyerem nagyobb feléről, a főszerkesztőségről: nem eresztett. Azt hitte szegény barátom, hogy nálam nélkül már meg sem tud jelenni a Szegedi Napló.

Más az én vétkem, ahogy mondják. Az, hogy egyszer a hat hét alatt megírtam azt, amit mondani sokszor mondtam. Vagy istentől való a kommunizmus, és akkor hiábavaló ellene minden kapadozás, vagy belső gyöngeségeiben összeomlik, akkor meg felesleges titkos töröket köszörülni ellene. (Gamálieltől, a nagy rabbitól tanultam ezt a bölcsességet az Apostolok cselekedeteiről írott könyvben, ő volt a legokosabb zsidó az egész újszövetségben.) Memento volt a címe annak a cikknek, amelyben arra figyelmeztettem a polgárságot, hogy örültség és gonosztett lenne a vörös terror provokálásával Lyon sorsát idézni fel erre a boldogtalan városra. Néhány volt jóbarátom véres kardként hordta körül a cikket a városban, s hallom, hogy ezzel a véres karddal fogják most az én fejemet leütni.

Minden félveértés elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy azt a fatális cikket a magam jószántából írtam, minden kényszerítés nélkül, s ha jóbarátaim értelmetlensége folytán része volt annak a cikknek abban, hogy az ellenforradalom már a proletárdiktatúra virágjában nem tört ki, akkor örülök neki, hogy ezt a cikket megírtam. Mert ha az ellenforradalom akkor tör ki, Szegedet az isten se mentette volna meg a legszörnyűbb tragédiától. Én ma se mondhatok mást, mint amit akkor mondtam:

Rettenetesen vétkezik mindenki, aki provokatív politikát csinál, és Szegedet csak az mentheti meg, ha akadnak okos és józan polgárai, akik keresik az őszinte megegyezést az okos és józan munkássággal, és nem akarják Dózsa György trónjába ültetni a proletariátust. Mert győzelmet aratni ma könnyű, de senki nem bírja a győzelmet megtartani, ha meg nem osztozik rajta a legyőzöttel.

Ez volt, amit hirdettem eddig, és ez a politikai végrendeletem ma, amikor elhagyom a szegedi közéleti szereplés színterét, amelyen eddig is igyekeztem mentül kisebb helyen elférni. Azt hiszem, amennyit Szeged adott nekem, annyit én is adtam Szegednek, és a jövőendő nem fog semmit szégyenemre írni.

A jövőendő persze messze van, de a holnap? Istenem, mostanában az ember nem tehet mást, mint hogy reggel, amikor munkába indul, melegebben csókolja meg a feleségét, gondolja a felesét, és kislányát, meddő élete fája egyetlen virágát, s míg az utolsó csók közben valami figurával megnevetteti őket, magában egy kicsit keserű szívvel arra gondol: ej, mégis jobb lett volna hazaárulással foglalkozni, legalább gyászruhára valót szereztem volna. Mert lehet, hogy hamarosan szükségük lesz rá, miután ilyen keresett költő lett belőlem. Nem kell nagyon keresni, életem most is ott található, ahol eddig. Aki nem szégyenli, jöjjön, és vegye el. Ha közhaszon lesz belőle, szívesen adom.

Bizonyosak lehetünk benne, hogy Móra neincsak most, a fenyegetettség állapotában, hanem régebben is girondistának, „középutasnak”, „harmadik utasnak” vallotta magát, s ennek volt is alapja, hiszen a radikalizmust a ma-

gyar gironde-nak is szokták nevezni. Hogy erről az útról letérőben volt, mert mindinkább kiábrándult a polgárságból, s valószínűleg belátta, hogy tovább kell menni a munkásság nyomán, mert különben a reakció martalékvá lesz mindaz, amit a progresszió kivívott — ezt természetesen elhallgatta. De, hogy kikkel tart, affelől nem hagyott kétségben. Ezekben a lélekcserező napokban, mikor „akinek csak volt egy kis sütnivalója”, megfordította a köpenyegét — nem helytállás-e szemébe vágni a felingerelt ellenforradalmároknak, hogy a győzelmes burzsoázia csak úgy biztosíthatja a hatalmát, ha megosztja azt a legyőzött proletariátussal?

Május 8-án lemondott a Szegedi Naplónál viselt főszerkesztői tisztségéről; a május 9-i számnak az éléről már lekerült a neve, azt egyedül Engel Lajos jegyezte mint lapkiadótulajdonos. Május 8-án a *Személyes kérdésben* c. írásával mintegy közéleti emberként vett búcsút a laptól — magánemberként abban levelében köszönt el tőle, mely május 9-i számában az *Újdonságok* rovat élén jelent meg.

VÁLTOZÁS A SZEGEDI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGÉBEN

Móra Ferenc, évek sora óta főszerkesztője a Szegedi Naplónak, ma a következő levelet intézte lapunk kiadójához:

Kedves gazdám!

Ezen a héten telt be a tizenhetedik esztendeje annak, hogy én nagyon fekete hajjal és nagyon fehér szívvel a Szegedi Naplóhoz kerültem, havi 50 forint fizetésért, amire mindjárt meg is házasodtam, olyan bátor legény voltam én akkor.

Azóta a mi kenyerünk beles felét mindig a Szegedi Napló adta. Én azt adtam érte a Naplónak és a közönségének, amit lehetett. A szemem fényét, a szívem vérét, az erőm javát, az éjszakai álmomat és az írói álmaimat. Nem sokat ért az egész, de az utolsókat mégis sajnálom, hogy beleöltem az újságba. A legszebb dolog a világon mégiscsak egy szép vers, s mennyi szép verset írhattam volna én tizenhét esztendő alatt, ha nem kellett volna vezércikkeznem az eszményi nívóról — a fene bele, máig se tudom, mi az.

Mindegy no, nagy szelek fújnak, hol északról, hol délről, s most engem szakítottak le öreg fámról, az újságról. Eressz el gazdám békeességben, mert én már megyek, ha nem eresztess is. Nagyon fehér hajjal megyek és nagyon sötét szívvel, a tizenhetedik májusban, amit a ti kenyeretekben megértem. Kenyerünk beles felét, íme, visszaadom, most már majd csak azon élünk, amin kezdtük: a haján, noha a fogaink már nem olyan fiatalok, mint hajdanában. No, arra a kis időre, ami még nekünk adatik, már nem rakatunk újakat.

Ne felejt el intézkedni, Vilmoskám, hogy nevem a lapról reggelre lekerüljön, nehogy veszedelmére legyen az újságnak, amelynek az én tudtommal sohse vált szegyenére. Aztán búcsúztatni ne búcsúztassatok, mert a papír drága, s igazán nem érek én már annyit se, hogy a kakas kukorítson utánam.

Szeretettel öreg híved:

Móra Feri.

A levél sorai Hannibal tanár úr alakját vetítik elénk. Vajon ő nem azért mond le tanári állásáról, mikor annak betöltése összeegyeztethetetlen

elveivel, mert Móra is lemondott a Szegedi Napló főszerkesztői állásáról, mikor úgy látta, hogy csak önmagát meghazudtolva tölthetné be azt? Különb-
ben egy egész életre elment a kedve attól, hogy valaha is polgári lapot szer-
kesszen. Egy, a francia megszálló csapatok gyűrűjén átcsempészett levelében
azt írta akkor Pesten lakó kényerespajtásának, Domokos Lászlónak. „Tíz nap
óta fehérterror őrijong Szegeden: két nap alatt 220 letartóztatás. A lateiner
szocialisták széthullottak, s ma mind letagadja, hogy szocialista volt. Engem
a burzsoá halálra ítélte, s a franciák védtek meg mint múzeumigazgatót s
Béranger-fordítót. A Naplót otthagytam — én burzsoá lapot az életben többé
nem szerkesztek.” [44].

EMLEKEZÉSEK

A naptár szerint 1919-et írunk, de az 1919-et jelentő szellemiség már
bilincsbeverve. A progresszió rövid diadala után a reakció hosszú uralma
következett. Az élelmeselek nemcsak azt iparkodtak elfeledtetni, hogy túrték
a proletárforradalmat, hanem azt is, hogy éljeneztek a burzsoá forradalom-
nak — s Móra botorul — már csak egyszerű munkatársaként a lapnak — még
mindig a polgári forradalom emlékéit idézte, s nem sárral dobálta meg, hanem
hitet tett mellette. A Szegedi Napló október 18-i számának *Tetemrehívják
a Nemzeti Tanácsot* c. vezércikkében a következőket írta: „A márciusi for-
radalom visszacsínálása után most az októberi forradalom visszacsínálása van
soron. Nem lep meg, vártuk; biztosra vettük. Az úgynevezett nemzeti köz-
vélemény haragja, anélkül, hogy enyhült volna a proletárforradalom részesei
iránt, mennyköveivel a polgári forradalom vezető alakjait is kezdi keresni...
Mi a Nemzeti Tanács bűne? Nyíltan nem merik kimondani, hogy a háború
abbahagyása és a Habsburgok elkergetése. Ahelyett azt mondják, hogy a Nem-
zeti Tanács ásta meg Magyarország sírját. Hát ez bizonyára gonosztett volt;
de mivel bűnösebbek a sírásók, mint a gyilkosok? Miért gazemberek azok,
akik sírt ástak a megölt országnak, és miért nagy emberek és glóriás hazafiak,
akik az országot az el nem merült vagy idejében be nem fejezett háborúval
agyonverték? Mert az csak kétségtelen, hogy az ország a forradalom kitörése-
kor már agyon volt verve... Ha a nemzet a felelősöket keresi, ha megtorlás-
ban van az üdvösség és bosszúban a jövő biztosítéka: miért állnak meg a kor-
mányozható fúriák október 31-énél és a Nemzeti Tanácsnál? Tetemrehívás
kell? Ám legyen. De tessék az ultimátumnál kezdeni, és ne tessék belőle sen-
kit kihagyni, aki négy év alatt csak egyszer is éljont ordított a háborúra!”

Még évek múltán is megvédte az októberi forradalom emlékéit, ha mások
beszennyezték. A Szeged 1923. nov. 4-i számának *Októbrizmus* c. vezércik-
kében így nyilatkozott: „Az októberi forradalom, ha magától lett, ha csináló-
dott, ha okozat volt, ha ok volt, ha jót akart, ha rosszat művelt: mindenkép-
pen történelmi tény volt, és a felőle való ítéletmondás a történelem dolga
lesz... Azokat a gyalázkodó dühkitöréseket, amelyekkel a magyar sajtó nagy
része leköpdöste az októberi forradalmat, s amelyeket éppen a szertelenségük
az erőltettség gyanújába kevert, nem most találjuk először politikai annale-
seinkben. Kossuth forradalmát szóról-szóra ugyanezzel a frazeológiával ne-
vezték patkánylázadásnak a Bach-korszak lapjai.”

Szükségesnek láttam közzétenni azokat a legfontosabb dokumentumokat, amelyek világosan mutatják Móra Ferencnek 1917-től, az antimilitarista harc erősödésétől 1919-ig, a Tanácsköztársaságnak Szegeden bekövetkezett korai bukásáig megtett útját. Egyrészt azért, mert FÖLDES ANNA Móra Ferencről írott monográfiájában (Bpest, 1958. Bibliotheca) néhányat felhasznált közülük, s azzal, hogy néha a cikk egészéből csak egy-egy önkényesen kiszakított részletet idézett, s esetleg azt sem szöveghűen, íróknak ezeket a megnyilatkozásait, hogy úgy mondjam, némileg kiforgatta eredeti mivoltukból. Például. *A levegőből szabott kabát* valóban meggyőzően bizonyítja, hogy Móra letért „a polgárság különleges osztályérdekei által meghatározott platformról”, de csak akkor, ha, mint ezt a monográfia szerzője tette, csupán a polgárság ellen intézett kirohanást nyomatjuk le belőle, s elhallgatjuk a munkásság ellen intézett támadást, s a lenyomatott részben az eredeti szövegnek ezt a kitételét: „polgári megmaradásodnak egyetlen lehetősége, hogy *világnézeted megteljen szociális tartalommal*”, úgy módosítjuk, mint ahogy szerzőnk monográfiájában olvasható: „polgári megmaradásodnak egyetlen lehetősége, hogy *világnézeted megférjen a szocialista forradalommal*.” (I. m. 69. o.) *A Halhatatlan forradalom*, ha csak annyit ismertetünk belőle, mint FÖLDES ANNA, tényleg a forradalom apoteózisának tetszik (i. m. 70–71. o.), jöllehet más helyei éppen a forradalom „állandósításától” óvnak, s a revolúció helyett az evolúciót ajánlják. Másrészt azért is jónak láttam e kötetben még meg nem jelent dokumentumokat kiadni, hogy ki-ki saját szemével győződhesen meg róla, mennyire ellentmondásos Móra állásfoglalása a forradalmakkal szemben. A kommentárban főként ezt kívántam kihangsúlyozni, állandóan utalva azokra a körülményekre, melyekből ingadozása megmagyarázható.

A dokumentumok nagy része vezércikk; vagy aláírt (l. az alábbi tételszámokat: 34; 43) vagy névtelen (l. az alábbi tételszámokat: 2–10; 13; 28–33; 35); azokat az érveket, melyek alapján e vezércikkeket Móra kezemunkájának tartom, *Móra Ferenc vezércikkei* c. bibliográfiai dolgozatomban ismerttettem. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár Kiadványai. 47. sz. Szeged, 1961.) A névtelen elmefuttatásoknak (l. az alábbi tételszámokat: 1; 36) stílkritikai érvek alapján bizonyos, hogy Móra a szerzője.

- [1] Csomópontos napok. Szegedi Napló 1903. jún. 14.
- [2] A halál birodalma. Szegedi Napló 1906. szept. 1.
- [3] Legyünk suszterek... Szegedi Napló 1911. szept. 15.
- [4] Állj, ki vagy. Szegedi Napló 1915. dec. 19.
- [5] Politizálni: kell! Szegedi Napló 1917. febr. 10.
- [6] Az elpusztíthatatlan élet. Szegedi Napló. 1917. márc. 10.
- [7] A Jakabok. Szegedi Napló 1917. júl. 12.
- [8] Isten felelőssége. Szegedi Napló 1918. ápr. 5.
- [9] Hazafiság. Szegedi Napló 1918. júl. 12.
- [10] A tantusz. Szegedi Napló 1918. okt. 20.
- [11–12] Hogy alakult meg a szegedi Nemzeti Tanács? Szegedi Napló 1918. nov. 17.
- [13] Szeged népe, munkások, magyarok! Szegedi Napló 1918. okt. 30.
- [14–16] Hogy alakult meg a szegedi Nemzeti Tanács? Szegedi Napló 1918. nov. 17.
- [17] Szeged történelmi napja. Szegedi Napló 1918. nov. 1.
- [18–19] Szeged. Szerk.: Kiss Ferenc, Tonelli Sándor dr., Sz. Szigethy Vilmos. Bpest, 1927. 73–74. o.
- [20–21] Népgyűlés a Klauzál téren. Szegedi Napló 1918. nov. 12.

- [22—24] Tanítók, magántisztviselők és szellemi munkások vasárnapja. Szegedi Napló 1918. nov. 19.
- [25—27] Szegedi asszonyok a politikában. Szegedi Napló 1918. dec. 10.
- [28] A lámpavas. Szegedi Napló 1918. dec. 13.
- [29] Hogy volna, ha nem így volna? Szegedi Napló 1918. dec. 15.
- [30] Kik csinálják az ellenforradalmat? Szegedi Napló 1918. dec. 20.
- [31] Sétáló ember gondolatai. Szegedi Napló 1919. jan. 19.
- [32] A levegőből szabott kabát. Szegedi Napló 1919. jan. 26.
- [33] Füstök. Szegedi Napló 1919. febr. 9.
- [34] A halhatatlan forradalom. Szegedi Napló 1919. márc. 16.
- [35] Memento. Szegedi Napló 1919. ápr. 1.
- [36] Ellenforradalmasdi Szegeden. Szegedi Napló 1919. ápr. 10.
- [37] A szegedi sajtó és a francia megszállás. Szegedi Napló 1919. ápr. 15.
- [38] Temesvári riport. Szegedi Napló 1919. ápr. 16.
- [39] Amink van. Szegedi Napló 1919. ápr. 20.
- [40] Nem lesz változás a város vezetésében. Szegedi Napló 1919. ápr. 20.
- [41—42] Az új munkástanács mai alakuló ülésén elnapolta magát a megszállás tartamára. Szegedi Napló 1919. ápr. 23.
- [43] Személyes kérdésben. Szegedi Napló 1919. máj. 8.
- [44] Domokos László szíves közlése alapján.

ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ Ф. МОРЫ С 1917 ГОДА ПО 1919 ГОД

Л. ВАЙДА

Здесь опубликованы неизданные до сих пор лекции и напечатанные анонимно статьи Ф. Мора, которые являются самыми важными документами творческого пути данного периода. Автор статьи прибавил к документам комментарии, которые с одной стороны поясняют историческую обстановку, с другой стороны освещают отношение писателя к буржуазной революции 1918 года и к пролетарской революции 1919 года. Сущность анализа документов может быть сведена к следующему: Мора сам заявил в одной из лекций, что в то историческое время столько эмоционального сочувствия задерживало его, сколько же умственного познания привлекало к революции. Это определение характерно для Ф. Мора. Он симпатизировал буржуазии, и никогда не мог оторваться от неё. Он стал трибуной радикализма, узнав, что история уже делается рабочим классом, и социализм определяет более гуманное общество будущего. Вследствие этой двойственности он, то ссылаясь на гуманность буржуазии, пытался сдержать подъём революции, угрожающей разрушением буржуазному обществу, то выйдя за пределы интересов буржуазии, раздувал рационализмом пламя революции, хотя он знал, что революция разрушит так дорогой ему буржуазный образ жизни. Несмотря на его колебания, он был на пути от радикализма к социализму.

FRANZ MÓRAS WEG VON 1917 BIS 1919

Von

L. VAJDA

Es werden diejenigen in Bandform bisher nicht erschienenen Vorträge sowie anonym geschriebenen Artikel von Franz Móra publiziert, die die wichtigsten Dokumente des Abschnittes 1917—1919 seiner Laufbahn bilden. An die Dokumente schließt sich ein Kommentar an, der einerseits die Umstände ihrer Entstehung beleuchtet, andererseits das Verhältnis des Autors zu den Revolutionen — zur Bourgeois-Revolution von 1918. und der Proletarierrevolution von 1919 — analysiert. Das Ergebnis der Analyse kann wie folgt kurz zusammengefasst werden. In einem seiner Vorträge erklärt Móra selbst, in diesen Zeiten von geschichtlicher Bedeutung sei man von mindestens ebensovielen Sympathien des Gefühls zurückgezogen, als von Erkenntnissen der Vernunft vorwärts gedrängt worden. Diese Feststellung ist vor allem für ihn selbst charakteristisch. Gefühlsmäßig sympathisierte er mit dem Bürgertum, des-

halb konnte er sich auch nie vollkommen von dessen Boden losreissen, deshalb wurde er ein Wortführer des Radikalismus — doch erkannte er vernunftsmässig, dass die formgebende Kraft der Geschichte bereits die Arbeiterschaft ist und dass die menschlichere Gesellschaftsordnung der Zukunft durch den Sozialismus bestimmt sein wird. Infolge dieser Spaltung sucht er bald sich auf den Humanismus berufend den Schwung der Revolution zu bremsen, die der bürgerliche Lebensform mit Vernichtung droht, bald facht er mit einem die bürgerlichen Interessen überschreitenden Rationalismus das Feuer der Revolution an, auch damit rechnend, dass sie die ihm so liebe bürgerliche Lebensform abschaffen wird. Trotz seiner Schwankungen war er unterwegs, auf dem Wege vom Radikalismus zum Sozialismus.